ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

Қ.И.Сәтбаев атындағы қазақ ұлттық зерттеу техникалық университеті

Э.А.Түркебаев атындағы жобаларды басқару институты

«Бизнес және менеджмент» кафедрасы

Амангельдиев А.М.
Садір Н.А.
Қыдырәлиев Б.
Супатаев Ә.

ДИПЛОМДЫҚ ЖОБА

«Халықтың ішкі көші-қонын және оның өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуының әсеріне баға беру»

5В051000-Мемлекеттік және жергілікті басқару

Алматы 2019

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық зерттеу техникалық университеті

Э.А.Түркебаев атындағы жобаларды басқару институты

«Бизнес және менеджмент» кафедрасы

ҚОРҒАУҒА ЖІБЕРІЛДІ
«Бизнес және менеджмент»
Кафедра меңгерушісі
PhD докторы, профессор
_____С.Н. Досова
«_05_»_____01_____2019 ж.

Дипломдық жобаға

ТҮСІНДІРМЕ ЖАЗБА

Тақырыбы: **«Халықтың ішкі көші-қонын және оның өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуының әсеріне баға беру»**

5В051000-Мемлекеттік және жергілікті басқару

Орындаған: Амангельдиев А.М.,
Садір Н.А., Қыдырәлиев Б.,
Супатаев Ә.

Пікір беруші
э.ғ.д., профессор
_____ У.А. Текенов
«_29_»_____01_____2019 ж.

Ғылыми жетекші
экон.ғыл.канд., доцент
_____ К.К.Примжарова
«_29_» _____01_____ 2019 ж.

Алматы 2019

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

Қ.И.Сәтбаев атындағы қазақ ұлттық зерттеу техникалық университеті

Э.А.Түркебаев атындағы жобаларды басқару институты

«Бизнес және менеджмент» кафедрасы

5В051000-Мемлекеттік және жергілікті басқару

БЕКІТЕМІН
«Бизнес және менеджмент»
Кафедра меңгерушісі
PhD докторы, профессор
_____С.Н. Досова
«01» 01 2019 ж.

Дипломдық жобаны орындауға арналған
ТАПСЫРМА

Білім алушылар: Амангельдиев А.М, Садір Н.А, Қыдырәлиев Б, Супатаев Ә.

Тақырыбы: «Халықтың ішкі көші-қонын және оның өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуының әсеріне баға беру»

Университет ректорының *«25» 09. 2018 ж. №1064-б* бұйрығымен бекітілген
Аяқталған жұмысты тапсыру мерзімі *«20» сәуір* 2019 ж.
Дипломдық жобаның бастапқы берілістері *Есеп-түсініктеме жазбаның талқылауға берілген сұрақтарының тізімі мен қысқаша диплом жобасының мазмұны*
Дипломдық жобада қарастырылатын мәселелер тізімі

1) Ішкі көші-қонның теориялық негіздері;
2) Алматы қаласының әлеметтік-экономикалық жағдайын талдау;
3) Халықтың ішкі көші-қонын басқару бойынша ұсыныстар мен оның аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына әсері;

Сызбалық материалдардың тізімі (міндетті сызбалар дәл көрсетілуі тиіс) *16 кесте, 10 сурет.* Ұсынылған негізгі әдебиет *барлығы 29 атау*

Дипломдық жоба дайындау
КЕСТЕСІ

Бөлімдер атауы, қарастырылатын мәселелер тізімі	Ғылыми жетекшіге көрсету мерзімі	Ескерту
1) Ішкі көші-қонның теориялық негіздері;	15.01.19ж	орындалды
2) Алматы қаласының әлеметтік-экономикалық жағдайын талдау;	15.02.19ж	орындалды
3) Халықтың ішкі көші-қонын басқару бойынша ұсыныстар мен оның аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына әсері;	15.03.19ж	орындалды

Аяқталған дипломдық жоба бөлімдеріне норма бақылаушының қойған қолтаңбасы

Бөлімдер атауы	Кеңесшілер (тегі, аты, әкесінің аты)	Қолтаңба қойылған мерзімі	Қолы
Норма бақылаушы	Ж.Ж.Султанбекова	13.05.19	

Ғылыми жетекшісі: _____Примжарова Калияш Куанышевна

Тапсырманы орындайтын білім алушылар: Амангельдиев А.М, Садір Н.А, Қыдырәлиев Б, Супатаев Ә.

Күні «29» _____04_____ 2019 ж.

Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық зерттеу техникалық университеті,
Э.А.Түркебаев атындағы жобаларды басқару институты
«5В051000 – Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығынының 4 курс студенттері А.М.Амангельдиев, Н.А.Садір, Б.Қыдырәлиев, Ә.Супатаевтардың «**Халықтың ішкі көші-қонын және оның өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуының әсеріне баға беру»** атты тақырыбына жазылған дипломдық жобаға

ПІКІР

Қоғамдағы көші-қон халықтың өлім-жітімі туылудан басым болған жағдайда оның табиғи азаюының орнын толтыруы мүмкін немесе оның азаюының жағымсыз әсерін күшейтуі мүмкін. Табиғи және көші-қон үдерісінің бірлескен әрекеті бір жағынан жергілікті халықтың азаюына алып келеді, екінші жағынан халықтың кейбір жерлерде таңдаулы шоғырлануына алып келеді, ал бұл өз кезегінде күрделі әлеуметтік-экономикалық және саяси салдарға алып келеді.

«Көші-қон» ұғымы латын тілінен алғанда «migratio» сөзінен шыққан, бұл «қоныс аудару, жылжу» дегенді білдіреді. Ең мағынада көші-қон – бұл қоғамдық маңызға ие барлық халықтық жылжуларды, қоныс аударуды білдіреді, немесе бұл тек кеңістікті жылжу емес, сол сияқты кадрлардың ауысуы, кәсіби қозғалу және әлеуметтік ауысуды білдіреді. Тар мағынада көші-қон – бұл аумақтық бөліп таратылуына алып келетін халықтың кеңістікті қозғалыс үдерісін жатқызамыз. Міне, осы тұрғыдан алғанда авторлардың таңдап алған тақырыбы өзекті деп есептеймін.

Дипломдық жоба кіріспе, үш тараудан, қорытынды және пайдаланылған әдебиет тізімінен тұрады.

Жұмыстың алғашқы бөлімінде, Ішкі көші-қон мазмұны және топтамасы мен ұғымдары, Қазақстандағы ішкі көші-қонды басқарудың құқықтық аспектілеріне зерделеу жасалған, Шет елдердегі ішкі көші-қонды басқару жағдайлары көрсетілген.

Екінші бөлімде Алматы қаласының әлеуметік-экономикалық үдерістерінің сипаттамасы жолдары берілген, мұндағы Алматы қаласы бойынша көші-қон талдауы берілген сондай-ақ Алматы қаласының ішкі көші-қонына баға берілген, Алматы қаласының әлеметтік-экономикалық жағдайына талдау жасалған.

Үшінші бөлімде Алматы қаласының көші-қон ағынына болжам жасалған, оның ішінде Алматы қаласының ішкі көші-қон ағынын қаланың әлеуметтік-экономикалық дамуына тиімді пайдалану жолдары, халықтың ішкі көші-қонын басқару бойынша ұсыныстар мен оның аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына әсері көрсетілген.

А.М.Амангельдиев, Н.А.Садір, Б.Қыдырәлиев, Ә.Супатаевтардың дипломдық жобасы өзіне қойылған талаптарды толық орындаған және

тақырыпқа сай жазылған деп келе, дипломдық жобаны Мемлекеттік аттестациялық комиссияның алдына қорғауға жіберуге болады деп есептеймін.

Пікір беруші, Ғылыми жетекші
«Бизнес және менеджмент» кафедрасының
э.ғ.к., доцент, ХАА академигі К.К.Примжарова

Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық зерттеу техникалық университеті,
Э.А.Түркебаев атындағы жобаларды басқару институты
«5В051000 – Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығынының 4 курс студенттері А.М.Амангельдиев, Н.А.Садір, Б.Қыдырәлиев, Ә.Супатаевтардың «**Халықтың ішкі көші-қонын және оның өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуының әсеріне баға беру»** атты тақырыбына жазылған дипломдық жобаға

СЫН-ПІКІР

Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына түрлі факторлар әсер етеді, олар аймақтың геосаяси орналасу жағдайы, өндірістік күштерді дамыту деңгейі, табиғи-ресурстық құзіретілік, демографиялық даму, оның ішінде халықтың көші-қонын алуға болады. Халықтың көші-қоны – бұл күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыс, ол қоғамдық өмірдің барлық тұстарымен тікелей және жанама байланысқан.

Қазақстанда ішкі көші-қон мәселесін шешу жартылай жүзеге асырылуда, ол елдегі халықтың солтүстік аймақтардағы халық ағынының тоқтату мен орнын толтыру мақсатында осы аймақтарға оңтүстік аймақтардан халықты көшіру бағдарламасы есебінен жүзеге асырлуда. Міне, осы тұрғыдан алғанда авторлардың таңдап алған тақырыбы өзекті деп есептеймін.

Дипломдық жоба кіріспе, үш тараудан, қорытынды және пайдаланылған әдебиет тізімінен тұрады.

Жұмыстың алғашқы бөлімінде, Ішкі көші-қон мазмұны және топтамасы мен ұғымдары, Қазақстандағы ішкі көші-қонды басқарудың құқықтық аспектілеріне зерделеу жасалған, Шет елдердегі ішкі көші-қонды басқару жағдайлары көрсетілген.

Екінші бөлімде Алматы қаласының әлеуметік-экономикалық үдерістерінің сипаттамасы жолдары берілген, мұндағы Алматы қаласы бойынша көші-қон талдауы берілген сондай-ақ Алматы қаласының ішкі көші-қонына баға берілген, Алматы қаласының әлеметтік-экономикалық жағдайына талдау жасалған.

Үшінші бөлімде Алматы қаласының көші-қон ағынына болжам жасалған, оның ішінде Алматы қаласының ішкі көші-қон ағынын қаланың әлеуметтік-экономикалық дамуына тиімді пайдалану жолдары, халықтың ішкі көші-қонын басқару бойынша ұсыныстар мен оның аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына әсері көрсетілген.

Алайда дипломдық жобада кездесетін қателіктерді айта кетсек, Шет елдердегі ішкі көші-қонды басқару бөлімінде шет елдермен салыстыру кезінде ТМД мемлекетінен де қосу керек еді, бірақ бұл дипломдық жобаның өзектілігін кемсітпейді, дегенмен оны атап өткенді жөн көрдім.

Қорыта келе 4 курс студенттері А.М.Амангельдиев, Н.А.Садір, Б.Қыдырәлиев, Ә.Супатаевтардың дипломдық жобасы өзіне қойылған талаптарды толық қанағаттандырады және «А-90 өте жақсы» деген бағаға лайық деп есептей келе оларға, яғни А.М.Амангельдиев, Н.А.Садір, Б.Қыдырәлиев, Ә.Супатаевтарға «5В090500 – Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша «бакалавр» академиялық дәрежесін беруге болады деп тұжырымдаймын.

Сын-пікір беруші:

«Мемлекеттік басқару» кафедрасының

э.ғ.д., профессоры,

Нархоз Университеті У.А. Текенов

Краткий отчет

Университет:	Satbayev University
Название:	Халықтың ішкі көші-қонын және оның өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуының әсеріне баға беру.docx
Автор:	Амангельдиев А.М., Садір Н.А., Қыдырәлиев Б., Супатаев Ә.
Координатор:	Сенымгуль Досова
Дата отчета:	2019-04-30 12:14:03
Коэффициент подобия № 1:	**14,8%**
Коэффициент подобия № 2:	**0,0%**
Длина фразы для коэффициента подобия № 2:	25
Количество слов:	8 684
Число знаков:	66 149
Адреса пропущенные при проверке:	
Количество завершенных проверок:	43

! **К вашему сведению, некоторые слова в этом документе содержат буквы из других алфавитов. Возможно - это попытка скрыть позаимствованный текст. Документ был проверен путем замещения этих букв латинским эквивалентом. Пожалуйста, уделите особое внимание этим частям отчета. Они выделены соответственно.**
Количество выделенных слов 2

>> **Самые длинные фрагменты, определеные, как подобные**

№	Название, имя автора или адрес гиперссылки *(Название базы данных)*	Автор	Количество одинаковых слов

1	Оценка внутренней миграции населения и ее влияние на социально-экономическое развитие региона.docx *NARXOZ (NEU) (Кафедра Государственное управление)*	Құдайберген А.Қ. Кизатбеков Т.К. Саядова А.Ч.	24
2	Оценка внутренней миграции населения и ее влияние на социально-экономическое развитие региона.docx *NARXOZ (NEU) (Кафедра Государственное управление)*	Құдайберген А.Қ. Кизатбеков Т.К. Саядова А.Ч.	24
3	Оценка внутренней миграции населения и ее влияние на социально-экономическое развитие региона.docx *NARXOZ (NEU) (Кафедра Государственное управление)*	Құдайберген А.Қ. Кизатбеков Т.К. Саядова А.Ч.	21
4	Оценка внутренней миграции населения и ее влияние на социально-экономическое развитие региона.docx *NARXOZ (NEU) (Кафедра Государственное управление)*	Құдайберген А.Қ. Кизатбеков Т.К. Саядова А.Ч.	19
5	Оценка внутренней миграции населения и ее влияние на социально-экономическое развитие региона.docx *NARXOZ (NEU) (Кафедра Государственное управление)*	Құдайберген А.Қ. Кизатбеков Т.К. Саядова А.Ч.	17
6	ӨҢІРДЕГІ КӨШІ-ҚОН ҮРДІСТЕРІН БАСҚАРУ (АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ МЫСАЛЫНДА) *NARXOZ (NEU) (Кафедра Государственное управление)*	Қырғызбаев Данияр Куанышевич	16
7	URL_ http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000602/compare/rus		16
8	ӨҢІРДЕГІ КӨШІ-ҚОН ҮРДІСТЕРІН БАСҚАРУ (АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ МЫСАЛЫНДА) *NARXOZ (NEU) (Кафедра Государственное управление)*	Қырғызбаев Данияр Куанышевич	16
9	Оценка внутренней миграции населения и ее влияние на социально-экономическое развитие региона.docx *NARXOZ (NEU) (Кафедра Государственное управление)*	Құдайберген А.Қ. Кизатбеков Т.К. Саядова А.Ч.	16
10	Оценка внутренней миграции населения и ее влияние на социально-экономическое развитие региона.docx *NARXOZ (NEU) (Кафедра Государственное управление)*	Құдайберген А.Қ. Кизатбеков Т.К. Саядова А.Ч.	16

>> Документы, в которых найдено подобные фрагменты: из RefBooks

Источник Paperity.org

№	Название	Автор	Количество одинаковых слов (количество фрагментов)
1	Stable Carbon Isotope Evidence for Neolithic and Bronze Age Crop Water Management in the Eastern Mediterranean and Southwest Asia PAPERITY_73274631	(Michael P.Wallace;AmyBogaard;RebeccaFraser;Tim H. E.Heaton;GlynisJones;MichaelCharles;)	11 (1)

>> Документы,содержащие подобные фрагменты: Из домашней базы данных

Документы, выделенные жирным шрифтом, содержат фрагменты потенциального плагиата, то есть превышающие лимит в длине коэффициента подобия № 2

№	Название *(Название базы данных)*	Автор	Количество одинаковых слов (количество фрагментов)
1	Шымкент қаласы өнімділігі 7 млн. қума метр керамикалық дренаж құбырын өндіретін зауыт *Satbayev University (И_АиС)*	Әзімбай Сүндет Мұхтарұлы	15 (1)

>> Документы,содержащие подобные фрагменты: Из внешних баз данных

Документы, выделенные жирным шрифтом, содержат фрагменты потенциального плагиата, то есть превышающие лимит в длине коэффициента подобия № 2

№	Название *(Название базы данных)*	Автор	Количество одинаковых слов (количество фрагментов)
1	ӨҢІРДЕГІ КӨШІ-ҚОН ҮРДІСТЕРІН БАСҚАРУ (АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ МЫСАЛЫНДА) *NARXOZ (NEU) (Кафедра Государственное управление)*	Қырғызбаев Данияр Куанышевич	794 (106)
2	Оценка внутренней миграции населения и ее влияние на социально-экономическое развитие региона.docx *NARXOZ (NEU) (Кафедра Государственное управление)*	Құдайберген А.Қ. Кизатбеков Т.К. Саядова А.Ч.	301 (25)
3	Документ из базы НЭУ 51c97339-96d8-42b6-bfff-0722c0a80d1d.pdf *NARXOZ (NEU) (Information Technology Center)*	na	16 (3)

>> Документы,содержащие подобные фрагменты: Из интернета

Документы, выделенные жирным шрифтом, содержат фрагменты потенциального плагиата, то есть превышающие лимит в длине коэффициента подобия № 2

№	Источник гиперссылки	Количество одинаковых слов (количество фрагментов)
1	URL_ http://mirpal.org/files/files/PPRC%20Youth%20report%20Kaz1(1).docx	82 (11)
2	URL_ http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000602/compare/rus	39 (5)
3	URL_ http://almaty.gov.kz/upload/files/prt_2016-2020_kaz.doc	30 (4)

Copyright © Plagiat.pl 2002-2019

АҢДАТПА

Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуына әсер етуіне баға беру мен оны басқару бойынша ұсыныстар әзірлеу. Ішкі көші-қонның теориялық және құқықтық негіздерінің қалыптасуын қарастыру. Алматы қаласындағы көші-қон ағынын сипаттау, ішкі көші-қонның Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуының әсеріне баға беру. Көші-қон ағындарын Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуында тиімді пайдалану жолдарын қарасытыру.

АННОТАЦИЯ

Разработка предложений по оценке и управлению влиянием на социально-экономическое развитие города Алматы. Рассмотрение формирования теоретических и правовых основ внутренней миграции. Описание миграционных потоков в городе Алматы, оценка влияния внутренней миграции на социально-экономическое развитие города Алматы. Рассмотреть пути эффективного использования миграционных потоков в социально-экономическом развитии города Алматы.

ANNOTATION

Development of proposals to assess and manage the impact on the socio-economic development of the city of Almaty. Consideration of formation of theoretical and legal bases of internal migration. Description of migration flows in Almaty, assessment of the impact of internal migration on socio-economic development of Almaty. To consider ways of effective use of migration flows in the socio-economic development of the city of Almaty.

МАЗМҰНЫ

		Бет.
	КІРІСПЕ	3
1	**Ішкі көші – қонның теориялық негіздері**	5
1.1	Ішкі көші-қон мазмұны және топтамасы	5
1.2	Қазақстандағы ішкі көші-қонды басқарудың құқықтық аспектілері	7
1.3	Шет елдердегі ішкі көші-қонды басқару	9
2	**Алматы қаласының әлеуметтік–экономикалық жағдайын талдау**	12
2.1	Алматы қаласының әлеуметік-экономикалық үдерістерінің сипаттамасы	12
2.2	Алматы қаласы бойынша көші-қон талдауы	13
2.3	Алматы қаласының ішкі көші-қонына баға беру	19
3	**Халықтың ішкі көші–қонын басқару бойынша ұсыныстар мен оның аймақтың әлеуметтік–экономикалық дамуына әсері**	25
3.1	Алматы қаласының көші-қон ағынына болжам жасау	25
3.2	Алматы қаласының ішкі көші-қон ағынын қаланың әлеуметтік-экономикалық дамуына тиімді пайдалану жолдары	27
	ҚОРЫТЫНДЫ	30
	ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ	32
	ҚОСЫМШАЛАР	34

КІРІСПЕ

Жоба тақырыбының өзектілігі. Аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына түрлі факторлар әсер етеді, олар аймақтың геосаяси орналасу жағдайы, өндірістік күштерді дамыту деңгейі, табиғи-ресурстық құзіретілік, демографиялық даму, оның ішінде халықтың көші-қонын алуға болады. Халықтың көші-қоны – бұл күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылыс, ол қоғамдық өмірдің барлық тұстарымен тікелей және жанама байланысқан.

Қазақстанда ішкі көші-қон мәселесін шешу жартылай жүзеге асырылуда, ол елдегі халықтың солтүстік аймақтардағы халық ағынының тоқтату мен орнын толтыру мақсатында осы аймақтарға оңтүстік аймақтардан халықты көшіру бағдарламасы есебінен жүзеге асырлуда. Мысалы, ҚР Еңбек және әлеуметтік қорғау министртрлігімен 2018-2020 жылдарда Солтүстік Қазақстан, Павлодар, Шығыс Қазақстан және Қостанай облыстарына 59 мың отбасыларын қоныстандыру жоспарлануда [1].

Статистика бойынша комитеттің мәліметтері бойынша ішкі көші-қонның маңызы айтарлықтай. Мысалы, 2017 жыдың бірінші жарты жылдығында басқа облыстарға 172 мың адам көшкен, ал бұл 2012 жылмен салыстырғанда өте көп [2]. Көші-қонның басымдық танытатын ағыны Алматы мен Астана қалаларынан бақылануда. Осыған орай көші-қон ағынының аймақтың дамуына әсер ету сұрақтарын зерттеу өзекті болып табылады.

Дипломдық жобаның мақсаты – ішкі көші-қонның Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуына әсер етуіне баға беру мен оны басқару бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Алдыға қойған мақсаттарды жүзеге асыру үшін келесі **міндеттерді** шешу жүктеледі:

- ішкі көші-қонның теориялық және құқықтық негіздерінің қалыптасуын қарастыру;
- Алматы қаласындағы көші-қон ағынын сипаттау;
- ішкі көші-қонның Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуының әсеріне баға беру;
- көші-қон ағындарын Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуында тиімді пайдалану жолдарын қарасытыру.

Дипломдық жобаның нысаны Алматы қаласының ішкі көші-қоны болып табылады.

Зерттеу пәні – ішкі көші-қонның Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуына әсері.

Алдыға қойған мақсаттарға жету үшін келесі әдістер қолданылды: бақылау әдісі, салыстыру, статистикалық талдау мен мәліметтерді графикалық ұсыну әдістері.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы келесілер:

- Алматы қаласының әлеуметтік және экономикалық дамуына әсер ететін түрлі көші-қон ағымының сипаты, ішкі көші-қоншылардың негізгі ынталары анықталды;

-зерттеу барысында Алматы қаласына келуші көші-қоншылардың негізгі бейнесі анықталды;

- корреляциялық-регрессиялық талдау әдістерін қолдану негізінде еңбек көші-қоны ұзақтығының маңызды демографиялық және экономикалық факторларға тәуелділігі анықталды, бұл ішкі еңбек көші-қонының өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына әсерін реттеу үшін ақпараттық базаны қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелерінің теориялық және практикалық маңыздылығы Қазақстан өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуына ішкі еңбек көші-қонының салдарын кешенді талдау және үлгілеу әдістемесін, оның әртүрлі бағыттағы және нәтижелілігін ескере отырып әзірлеуден тұрады. Ұсынылып отырған әдістеме көші-қон әсерінің теріс салдарын жоюға бағытталған басқарушылық шешімдерді статистикалық қамтамасыз ету мүмкіндігіне бағытталған. Зерттеу Алматы қаласының бірнеше жылдық статистикалық деректері негізінде орындалды, бұл қолданбалы сипатты және халықтың ішкі еңбек көші-қонының әсерін ескере отырып, өңірлердің әлеуметтік-экономикалық даму жетістіктерін анықтау үшін пайдалану мүмкіндігін көрсетеді.

Мәселенің зерттелу деңгейі: көші-қон мәселесін отандық және шет елдік ғалымдардың зерттеулері кең ауқымды деп айтсақ болады, бірақ солардың ішінде өңірдің ішкі көші-қоны мен оның аймақтың әлеуметтік-экономикалық жағдайына әсер етуіне зерттеген ғалымдар бар, оның ішінде теориялық-әдістемелік мәселелерді зерттеген Ресей ғалымдары (Заславская Т.И., Переведенцев, В.И. Зайончковская А., Рыбаковский Л.Л., А. Левада, Л. Коган, А. Ахиезер, О. Яницкий және т.б.); отандық ғалымдар - Тәтімов М.Б., Көшербаев К.Е., Сейлехханов Е., Елиссев И., Никоноров А., Садовская Е., және т.б. еңбектерін қарастыруға болады.

Дипломдық жобаның құрылымы: дипломдық жоба үш бөлімнен, қорытындыдан және пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады.

Дипломдық жобаны «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығының 4 курс студенттері Амангельдиев А. Сәдір Н. Қыдыралиев Б. Супатаев Ә. орындады

Амангельдиев А. Сәдір Н. зерттелетін сұрақ бойынша материалдар жинады және зерттеудің бірінші бөлімін құрастырды, онда ішкі көші-қонның құрылуының теориялық негіздері, Қазақстандағы көші-қон үдерістерін реттеуге мүмкіндік беретін заңнамалық құжаттар қарастырылған және көші-қон үдерістерін қалыптастыру бойынша шет елдік тәжірибеге салыстырмалы талдау жасалынған.

Қыдыралиев Б. екінші бөлімді жазу үшін тәжірибе барысында жинақтаған материалдар сараланды және өңделіп Алматы қаласы бойынша көші-қон үдерістеріне талдау жасалынды. Көші-қоншыларға жасы, жынысы, этносы, білімділік дәрежесі және т.б. бойынша баға беру жүзеге асырылды. Алматы қаласындағы ішкі көші-қоншының бейнесі құрастырылды.

Супатаев Ә. Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуына көші-қонның әсерн қарастырды. Алматы қаласының көші-қоншылар үшін

тартымдылық деңгейін және келуі мен кетуінің себептері сараланды және көші-қон үдерістерінің қаланың даму факторларына жағымды және жағымсыз әсер етуі сипатталды. Сонымен қатар, ішкі көші-қонды басқару бойынша ұсыныстар әзірленді.

1 ІШКІ КӨШІ-ҚОННЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1 Ішкі көші-қонның мазмұны мен топтамасы

Көші-қон – бұл қоғамдағы саяси, әлеуметтік-экономикалық және басқа да өзгерістерге жедел әрекет ететін азғантай үдерістердің бірі болып саналады. Көші-қон халық санының құралыуына, демографиялық мінез-құлқына, халықтың ұлттық құрамына, сол сияқты халықтың өмір сүру салты мен деңгейіне әсер етеді [3].

Қоғамдағы көші-қон халықтың өлім-жітімі туылудан басым болған жағдайда оның табиғи азаюының орнын толтыруы мүмкін немесе оның азаюының жағымсыз әсерін күшейтуі мүмкін. Табиғи және көші-қон үдерісінің бірлескен әрекеті бір жағынан жергілікті халықтың азаюына алып келеді, екінші жағынан халықтың кейбір жерлерде таңдаулы шоғырлануына алып келеді, ал бұл өз кезегінде күрделі әлеуметтік-экономикалық және саяси салдарға алып келеді.

«Көші-қон» ұғымы латын тілінен алғанда «migratio» сөзінен шыққан, бұл «қоныс аудару, жылжу» дегенді білдіреді. Ең мағынада көші-қон – бұл қоғамдық маңызға ие барлық халықтық жылжуларды, қоныс аударуды білдіреді, немесе бұл тек кеңістікті жылжу емес, сол сияқты кадрлардың ауысуы, кәсіби қозғалу және әлеуметтік ауысуды білдіреді. Тар мағынада көші-қон – бұл аумақтық бөліп таратылуына алып келетін халықтың кеңістікті қозғалыс үдерісін жатқызамыз [4].

Халықтың көші-қонының бірнеше түрі бар. Қоныс аударудың мақсатына байланысты көші-қонның келесі түрлерін бөліп қарастыруға болады: кезеңдік, маятникті, мерзмдік және қайтымсыз. Халықтың қоныс аударуының бағыттарына байланысты көші-қонның екі түрін қарастырады: ішкі көші-қон және сыртқы көші-қон. Көші-қонның қоныс аудару себептеріне байланысты экономикалық жне саяси болуы мүмкін (1 кесте).

1 кесте – Халықтың көші-қонының түрі

Көші-қон түрі	Қысқаша сипаттама
1	2
Кезеңдік	Бұл іскерлік, рекреациялық және басқа да сапарлар кезінде орын ауыстыруы, олар уақыт бойынша тұрақсыз ғана емес, сондай-ақ сол бағытта да міндетті емес жылжуды білдіреді.
Маятниктік	Бұл әр түрлі елді мекендерде орналасқан тұрғылықты жерінен жұмыс немесе оқу орнына дейін халықтың күн сайынғы немесе апта сайынғы көшуі немесе орын ауыстыру
Мерзімдік	Бұл халықтың тұрақты тұрғылықты жерге оралу мүмкіндігін сақтай отырып белсенді санының уақытша жұмыс істеу (білім алу) үшін және тұрғылықты жерін ұзақ мерзімге ауыстыруы.
Қайтымсыз	Бұл толыққанды көші-қон, яғни халықтың тұрақты тұрғылықты жерін ауыстыра отырып, бір пункттен екіншісіне ауысуын білдіреді
Ішкі	Бұл халықтың ел ішінде, яғни жергілікті аумақтық арасында көшіп-қонудың орын алуын білдерід.
Сыртқы	Бұл мемлекеттік шекараны кесіп өтуге байланысты орын ауыстыру.

1 кестенің жалғасы

1	2
Экономикалық	Бұл адамдардың өмір сүру жағдайын жақсартуға, белгілі бір игіліктерді алуға, жаңа мүмкіндіктерге жетуге және т. б. ұмтылуы.
Саяси	Бұл адамдардың саяси көзқарастарының билік идеологиясымен сәйкес келмеуіне байланысты мәжбүрлі көші-қонып қону орын алғанда жүзеге асырылады.
Ескерту: авторлармен [5] әдебиет негізінде құрастырылды	

Көші-қонның барлық түрі өз бетінше бар болады, бірақ атқаратын қызметтері есебінен және жалпы белгілеріне байланысты бір-біріне әсер етеді, және бұл байланыс 1 суретте көрсетілген.

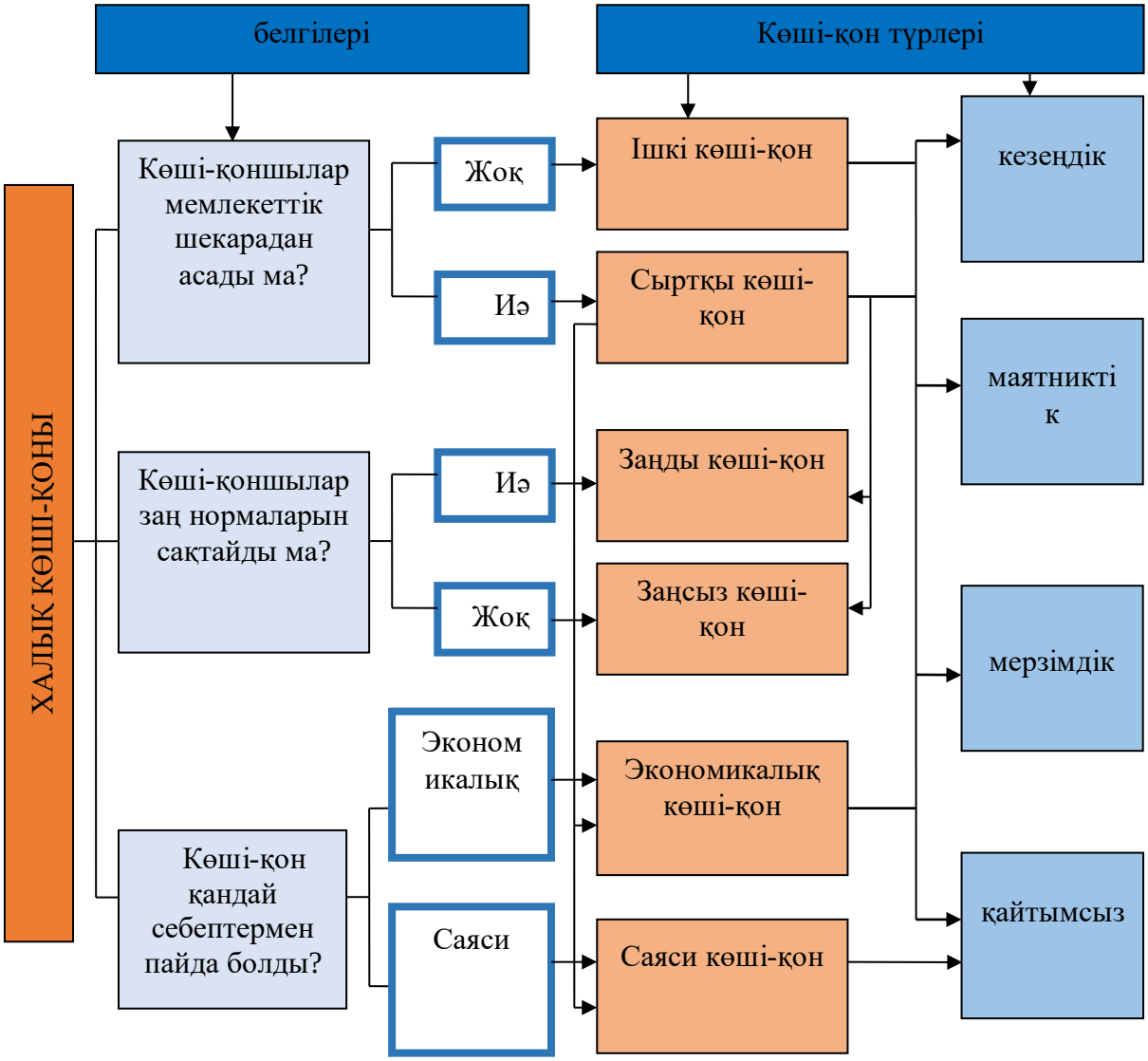

1 сурет – Көші-қон түрлері арасындағы байланыс
Ескерту: авторлармен құрастырылған

Ішкі көші-қон елдегі халықтың санына әсер етпейді, себебі оған оның азаматтары бір жерден екінші жерге көшу арқылы қатысады. Ішкі көші-қон кезінде адамдар өздерінің азаматтықтарын өзгертпейді, тек қана халықтың

аумақтық қоныстануы өзгеріске ұшырайды. Мысалы қазіргі кезде дүние жүзі халқының ішкі көші-қоны ауылды елді мекендерден ірі қала орталықтарына шоғырлану арқылы жүзеге асуда. Мұндай көші-қонның салдары урбандалу үдерісінің пайда болуына алып келеді. Урбандалу (латын тілінен алғанда urbanus – қалалық) – ірі қалалардың рөлінің жоғарылау, қалалық мәдениеттің және «қалалық қатынастардың» қоғам дамуына өз ықпалын тигізуі, бұл ауылды жерлерге қарағанда қала халқы санының өсуіне алып келетін үдеріс. Демек, халықтың өмір сүру деңгейін жақсарту бағытында, жоғарғы мәдени құндылықтарды игеруге ұмтылысы деуге болады. Бірақ бұл үдерістің бірнеше жақты маңызы бар: біріншіден халықтың өз игіліктерін көтеру, әлеуметтік-материалдық ахуалын жақсарту немесе жоғары құндылықтарды игеруге талпынуды білдірсе; екінші жағынан ауылды жерлердің экономикалық, демографиялық мәселелерінің нашарлауына алып келеді. Бұл ауылды жерлерден еңбек нарығында экономикалық белсенді немесе еңбек етуге құзіретті халықтың көшіп қонуын, білікті мамандардың азаюын (білім беру, денсаулық сақтау саласы) білдіреді; үшіншіден, ауылды жерлерден денелік мүмкіндіктері бар, бірақ білімділік, мәдениеттілік деңгейі төмен азаматтардың қалалы жерлерге келуі, олардың қалалық өмірге әлеуметтік-экономикалық бейімделу кезіндегі қиындықтары туындайды, ал бұл мәселе еңбек етуге қабілетті азамттардың түрлі кедергілерге ұшырау нәтижесінде арнайы бір маргиналды топтардың қатарын толықтыру мүмкдінгіне ие болады (жұмыссыздық, ұрлық, қылмыстық жағдайлар, баспанасыздық және т.б.). Аталған үдеріс мемлекеттегі саяси үдерістермен тығыз байланысты (немесе осы институттың пайда болуымен тікелей байланысы бар).

Мысалы, Адамс Р. [6] қалалардың бар болуын мемлекеттің бар болуының белгісі деп түсіндірген. Жалпы алғанда урбандалу үдерісінің пайда болуы жайындағы теорияларды қарастырғанда А. Левада, Л. Коган, А. Ахиезер, О. Яницкийлердің еңбектерін көруге болады. Ауылды елді мекеннен қалаларға көшіп жатқан халықтың ағыны жұмыссыздықтың өсуіне, әлеуметтік-экономикалық үдерістердің ушығуына алып келеді. Сол сияқты аталған үдеріс бала туылудың азаюына байланысты дамушы қоғамда демографиялық өзгерістерге алып келеді.

Бірақ ол жергілікті елді мекеннің басқа да әлеуметтік-экономикалық жағдайына әсерін тигізуі мүмкін. Осының әсерінде бірінші кезекте жергілікті елді мекеннің демографиялық құрылымы өзгеріске ұшырайды. Ішкі көші-қон үдерістері халық өндірісіне, этникалық үдерістерге, әлеуметтік қозғалыстар мен басқа да халықтың өмір сүруіне маңызды аспектілерге әсерін тигізеді.

Ішкі көші-қон бірнеше функциялар атқарады, олардың ішінен жеделдетілген, қайта бөліп тарату және селективті функциясын бөліп қарастыруға болады [7].

Ішкі көші-қонның жеделдетілген функциясы халықтың кеңістікті жылжымалылығымен қамтамасыз етеді. Халықтың аумақтық орын ауыстыруы адамдардың әлеуметтік-психологиялық сипаттамаларының өзгеруіне, түрлі салалардағы білімдерді жинақталуына, еңбектік біліктер мен тәжірибе алмасуға,

тұлғаны дамытуға және қажеттіліктеріне және т.б. алып келеді, яғни көші-қон халықты дамытуды жеделтетуге алып келеді.

Қайта бөліп тарату функциясын жүзеге асыра отырып ішкі көші-қон тек қана халықтың санын көбейтіп қоймай, сонымен қатар демографиялық үдерістерге де өз әсерін тигізеді, себебі ол халықтың өндірісі үдерісіне тікелей қатысады.

Ішкі көші-қонның селективті функциясы көші-қон үдерісіне түрлі әлеуметтік-демографиялық топтардың теңсіздікпен қатысуы арнйы аумақты өмір сүретін халықтың сапалық құрамының өзгеруіне алып келеді. Мысалы, ер адамдар көші-қон үдерісіне әйел адамдарға қарағанда белсендірек ат салысады.

Осылайша, ішкі көші-қон халықтың жылжуының бір түрі болып табылады, ол ұзақтығына, мақсаттық бағыттылығына және ұдайылығына тәуелсіз бір аумақтан екінші бір аумақ арасында жылжуы немесе қоныс аударуын білдіреді.

1.2 Қазақстандағы ішкі-қонды басқарудың құқықтық аспектілері

Қазақстан Республикасының Конституциясы ел аумағында еркін жүріп-тұру және тұрғылықты жерін еркін таңдау құқығы, сондай-ақ Қазақстаннан тыс жерлерге шығу құқығы сияқты құқықтарды, ал республикадағы азаматтар үшін кедергісіз елге оралу құқығын бекітеді [8].

Тәуелсіз Қазақстанның алғашқы нормативтік актісі 1992 жылғы 26 маусымдағы «Көшіп келу туралы» ҚР Заңы болды, ол республикаға халықтың қоныс аударуының ұйымдастыру үдерістерін реттеудің құқықтық негізін, өзінің тарихи отанына қайтып келген босқындар мен отбасылардың өмірі үшін қажетті жағдайлар жасауды құрады [9].

«Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 13 желтоқсандағы Заңы көші-қон туралы ұғымдық базаны айтарлықтай кеңейтті, осы үдерісті реттеудің негізгі қағидаттарын бекітті, республикаға келу және елден кету тәртібін регламенттеді. «Халықтың көші-қоны туралы» ҚР 2011 жылғы 22 шілдедегі қолданыстағы Заңы көші-қон үдерісінің негізгі ұғымдарын толықтырып, нақтылап, Қазақстанның мемлекеттік көші-қон саясатының негізгі қағидаттары мен міндеттерін бекітті [10].

Президенттің 2006 жылғы Қазақстан халқына Жолдауында қойылған міндеттерге және 2001-2010 жылдарға арналған ҚР Көші-қон саясаты бағдарламасына сәйкес 2007-2015 жылдарға арналған ҚР Көші-қон саясатының Тұжырымдамасы әзірленді, онда этникалық көші-қон саясатының жетістікті бағыттары анықталды [11-13]. Тұжырымдамада көші-қонды басқарудың жаңа механизмдерін дамыту мен бар механизамдерді жетілдіруге бағытталған бағыттар ұсынылған:

- көшіп келушілерді қоғамға ықпалдастыру мен бейімдеу бойынша жүйелерді әзірлеу;
- аймақтың демографиялық және әлеуметтік-экономикалық даму мүдделеріне қарай көшіп келушілерді ұтымды орналастыру тетігін әзірлеу;
- көші-қон процестеріне және т. б. мониторинг және бағалау жүргізу.

Тұжырымдаманың авторлары «Ішкі көшіп-қонушылардың бейімделу мүмкіндіктерін арттыру үшін жағдай жасау, ішкі көші-қон процестерін реттеу және маргиналды жастарды әлеуметтендіру тетігін айқындау, олардың қала жағдайында бейімделуінің нысандары мен әдістерін әзірлеу» деп жоспарлады:

- ауыл жастарының ішкі еңбек көші-қоны бөлігінде мемлекеттік көші-қон саясатын жетілдіру, әлеуметтік кепілдіктер мен жеңілдіктер бере отырып, жоғары оқу орындарының түлектерін тоқыраған ауыл шаруашылығы аудандарына ішінара мемлекеттік бөлуді қалпына келтіру;
- ауылдық жерлерде бизнес-инкубаторлар ашу;
- кәсіптік білім беру ұйымдарының түлектері үшін жастар практикасының таралуын арттыру;
- жұмыс кадрларына қажеттілікті болжау;
- логистика орталықтарын, ауылдық туристік инфрақұрылым объектілерін дамыту жөніндегі схемалар мен модельдік жобаларды әзірлеу, ауылдық жерлерде қызмет көрсету нарығын дамыту үшін жағдайлар жасау;
- өңіраралық деңгейде еңбек ресурстарын ұтымды орналастыру жөніндегі іс-шараларды әзірлеу;
- депрессивті ауылдардан және аудандардан жастарды көшіру жөніндегі схемалар мен модельдік жобаларды әзірлеу мақсатында ауылдық елді мекендердің әлеуетін жіктеумен арақатынаста кредиттік серіктестіктердің аумақтық және сапалы дамуына талдау және мониторинг жүргізу.

«2030 - Стратегиясында» ұлттық қауіпсіздіктің жетекші басымдықтарының бірі күшті демографиялық және көші-қон саясаты болуы тиіс деп атап кеткен [14]. Ал «2050 - Стратегиясында» Елбасымен «Қазақстан республиканың жекелеген өңірлерінде заңсыз көшіп-қонушылар еңбек нарықтарын тұрақсыздандырып және болашақта елдің кері үдеріске ұшырауы мүмкін, яғни республикадан тыс жерлердегі еңбек көші-қонымен бетпе-бет келуі ықтималдығы бар көші-қон қысымымен бетпе-бет келеді», осыған байланысты «өңірлердегі еңбек нарығына әсер ететін көші-қон проблемаларын кешенді шешу жөнінде шаралар қабылдау қажет» деп ескертіп кеткен[15].

Ішкі көші-қон саласында мемлекеттік саясатты әзірлеу кезінде кең ауқымды қатысушыларды: ел мен Өңірлерді дамытудың стратегиялық пайымы бар сарапшыларды, талдау институттарын, азаматтық қоғам өкілдерін әзірлеуге және талқылауға тарту қажет. Жедел шаралар қабылдауды төмендететін болады. Алматыда жас мигранттардың маргинализациясы әлеуметтік шиеленіс қаупін төмендетуге көмектеседі.

Зерттеу нәтижелері жастар көші-қон проблемаларына байланысты Үкіметтің шешімдерін қабылдау кезінде, мемлекеттік және өңірлік бағдарламаларды әзірлеу кезінде, жергілікті атқарушы органдардың саясатында, сондай-ақ донорлық және басқа да халықаралық және қазақстандық ұйымдардың қызметінде пайдаланылуы тиіс деп пайымдаймыз.

2017 жылғы 29 қыркүйекте Қазақстан Республикасы көші-қон саясатының 2017-2021 жылдарға арналған тұжырымдамасы қабылданды [16]. Онда көші-қон саясатының мақсаттары, міндеттері мен бағыттары елдің экономикалық, әлеуметтік және демографиялық дамуының күтілетін жетістіктерімен, ЕАЭО

шеңберіндегі сыртқы саясат пен интеграциялық үдерістерімен өзара байланыста анықталды. Еліміздің әлемнің дамыған 30 елінің қатарына кіруі бойынша қойылған мақсаттар, сондай-ақ қазіргі және күтілетін ішкі және сыртқы сын-қатерлер көші-қон саясатының тұжырымдамалық негіздерін кеңейтуді талап етеді.

Ішкі талаптарға келесілер жатады:

- біліктілігі төмен жұмыс күшінің артық болуы және білімнің төмен деңгейіне байланысты экономиканың белгілі бір салаларында білікті кадрлардың тапшылығы;

- ірі қалалар мен жекелеген аумақтардың қоныс аударуы. Бүгінгі таңда елдің оңтүстік өңірлерінде туудың жоғары болуы, жұмыс күшінің артық болуы және этникалық көшіп-қонушылардың тығыз қоныстанған өңірлерде орналасуы әлеуметтік шиеленістің ошағы болып отыр;

- шекара маңындағы аумақтарды иесіз қалдыру және еңбекке қабілетті жастағы халық санының қысқаруы, мысалы, елдің солтүстік өңірлерінде болашақта бұл экономикалық өсуді қамтамасыз етудің күрделілігіне әкеп соғуы мүмкін және тұтастай алғанда мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігіне әсер етеді.

Сыртқы факторларға келесілер жатады:

- Орталық Азия елдерінен еңбек мигранттарының келуі есебінен біліктілігі төмен жұмыс күшінің өсу қатері;

- білікті мамандардың сыртқа ағылу қатері;

- деструктивті элементтердің көші-қоны ағыны бар елге түсу.

2009 жылдан бастап Қазақстанда "Дипломмен ауылға" мемлекеттік бағдарламасы жұмыс істейді, ол ауылдық жерлерге жұмыс істеуге келген жас мамандарға әлеуметтік қолдау көрсетеді, осылайша еңбек күштерінің көші-қонын теңестіреді [17]. Бұл заң Әлеуметтік сала мамандарына қатысты және келесі қолдау шараларын ұсынады:

- 70 АЕК көлемінде көтерме жәрдемақы төлеу;

- 15 жыл мерзімге тұрғын үй сатып алу үшін несие 0,01% 1500 АЕК мөлшерінде;

- лауазымдық жалақы деңгейін 25% - ға көтеру.

Егер статистикаға жүгінсек, жоба басталғаннан бері ауылдық жерлерге 46,631 мың маман тартылды, оның ішінде білім беруге – 33400 адам, денсаулық сақтауға – 9813, мәдениетке – 1289, спорт – 616, әлеуметтік қамтамасыз етуге – 403 және агроөнеркәсіп кешеніне – 1110 адам. Көтерме жәрдемақы жалпы сомасы 9,3 млрд. теңгеге берілді, ал тұрғын үй сатып алуға 43,6 млрд. теңгеге 20000 маман несие алды [18].

Сондай-ақ ішкі көші-қон мәселелерін шешуде «Жұмыспен қамтудың жол картасы-2020» мемлекеттік бағдарламасы маңызды рөл атқарады, ол еңбек күші мол облыстардан елдің жұмыс тапшы өңірлеріне ерікті түрде қоныс аударуды ынталандыруды көздейді. Осылайша, Мемлекет Алматы, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан және Маңғыстау облыстарынан Солтүстік Қазақстан, Қостанай, Павлодар және Шығыс Қазақстан облыстарына көшуді ынталандырады. Азаматтарға мынадай қолдау түрлері ұсынылады: отбасының әрбір мүшесіне көшу шығындарын өтеу 35 АЕК мөлшерінде, бір жыл ішінде тұрғын үйді жалға

алу шығындарын субсидиялау 34 мыңнан 68 мың теңгеге дейін. Содан кейін тұрғын үй құрылысының жалпы бағдарламасы бойынша қоныс аударушы тұрғын үйге үміткер болады. Жыл сайын еңбек ресурстарына қажеттілікті ескере отырып, ішкі қоныс аударуға квота айқындалады [19].

Сол сияқты көші-қонға еліміздің отанына қайтып келген этникалық азаматтар арқылы толықтырылып жатқан мүмкіндіктері де бар. Мысалы, 2019 жылдың 1 қаңтарында республикада оралман статусына 8913 отбасы ие болды немесе 14541 этникалық қазақтар келген болатын.

Аталған санаттағы көші-қоншылардың – 49% Өзбекстан Республикасынан, 37,3% ҚХР-нан келгендер, 4,9% – Моңғолиядан, 3,1% – Түркіменстаннан, 1,3% – Ресей Федерациясынан және 4,4% – басқа елдерден келгендер.

Оралмандардың басым бөлігі Алматы облысына және Алматы қаласында қоныстанған, олар – 29,9%, Түркістан облысы – 16,6%, Маңғыстау облысы – 11,8% және Нұр-Сұлтан қаласында – 9,1% қоныстанған.

Олардың ішінен еңбекке қабілетті тұлғалары – 63,3% құрап отыр, еңбек ету жасынан төмендегілері – 27,2% және 9,6% -зейнеткерлер. Оралмандардың ішінен білімділік деңгейі бойынша 16,3% жоғары білімдері бар, 25,2% орта арнайы білімдері бар, 53,3% жалпы орта білімдері бар, 5,2% білімдері жоқ. Аталған мәліметтер оралман статусын алған азаматтар мен осындай мақсатта көшіп келген азаматтардың жергілікті елді мекеннің әлеуметтік-экономикалық сипатына және білімділік деңгейіне тікелей әсер етеді.

Қазақстанда ішкі көші-қон мәселелерімен ҚР Ішкі Істер Министрлігі жанындағы Көші-қон қызметі айналысады.

Жалпы, біздің елімізде көші-қон процестері құқықтық тұрғыдан қамтамасыз етілген, ал ішкі көші-қон ағыны Мемлекеттік бағдарламалар және басқа да қолдау шаралары арқылы реттеледі.

1.3 Шет елдердегі ішкі көші-қонды басқару

Бүгінгі таңда көші-қон саясаты халықаралық өмірдің және барлық елдердің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады.

Бұрынғы Кеңес кеңістігіндегі, әсіресе Орталық Азия елдеріндегі көші – қон процестері өте ұқсас және басты тренд - урбанизация тарту орталықтарын құрады, ал Ауыл әлеуметтік-экономикалық буын ретінде құлдырайды, бұл адамдарды жұмыс іздеуге және жақсы өмір сүру үшін елді мекеннен «қашуға» мәжбүр етеді. Практикалық тәжірибе көрсеткендей, ішкі көші-қонды қалаларда ішкі көшіп-қонушыларды әлеуметтендіру бойынша тетіктерді құрған мемлекеттер дамудың қосымша факторына ие болды, ал ішкі көшіп-қонушыларға байланысты проблемаларды шешуге назар аудармаған мемлекеттер өңірлік өсу полюстерінің айналасында дамуды тұрақсыздандыратын қарама-қайшы маргиналды ортаға ие болды [20].

Қытайда даму проблемаларының бірі ішкі көші-қон болып табылады. Ірі қалалар өсе отырып, тұрақтылық пен дамуға қауіп-қатерлер мен сын-қатерлерді

тудырады. Бұл ретте Қытайда жағдайды аз жеңе алмайтын, қалалардағы ішкі көшіп-қонушыларды заңдастыру үшін сыбайлас жемқорлық тетігін ынталандыратын тіркеу түріндегі тежеуші факторлары бар.

Орталық Еуропа мен Балтық елдерінде нарықтық экономикаға көшу еңбек нарығын дамыту үшін үлкен зардаптарға ие болды. Өтпелі кезеңнің басында мұнда жалақының теңестіру жүйесі болды және ресми жұмыссыздық болған жоқ. Жүргізіліп жатқан реформалар жұмыс орындары санының төмендеуіне, жұмыссыздықтың өсуіне және халықтың төмен белсенділігіне алып келді. Ішкі көші-қон деңгейі тұрақты төмен және жұмыссыздық деңгейіне байланысты. Бірақ, маятникті көші-қон деңгейі әдеттегі деңгейден жоғары. Мәселен, 2014 жылы маятникті мигранттар барлық қызметкерлерден Польшада 1% - ды, Венгрияда 10% - ды құрады, ал ішкі көшіп-қонушылардың үлесі барлық қызметкерлерден орта есеппен 1% - дан аспады [21].

Маятникті көші-қон деңгейі жастар, ерлер, жоғары білімді топтар, Бос орындар немесе барланған адамдар арасында ең жоғары. Маятниктік көші-қон жұмыссыздық мәселесінен шығуды жеңілдетуі мүмкін. Дегенмен, статистикалық мәліметтер бойынша, мысалы, Чехия мен Венгрияда жұмыссыздардың ішінен көшіп-қонушылар басқаларға қарағанда азырақ болды. Мәселен, білікті қызметкерлер жұмыссыздарға қарағанда басқа аймақтарда жұмыс табу мүмкіндігінен пайда таба алады.

Еуропалық Одақ елдері еркін орын ауыстыратын бірыңғай экономикалық аймаққа ие. Батыс еуропалық көші-қон жүйесінің негізі «ескі ядроның алатын елдері», яғни Франция, Германия, Люксембург, Швейцария және т. б. болып табылады. Ядроның ішінде өз байланыстары бар. Қазіргі уақытта осы ядрода 60 млн.халқы бар қаланы қамти отырып, мегаполис қалыптасуда. «Ескі ядро елдерінің шеткі аймағы» Евро Одағына кейінірек қосылды және ұзақ уақыт бойы «ядро» елдері үшін гастербайтерлердің көзі болып табылды. Үшінші экономикалық аймақ - Венгрия, Чехия, Польша, Латвия, Мальта және т. б. елдері. 90-шы жылдары олар негізінен табиғи кему немесе көші-қон ағыны есебінен халықты жоғалтты. Бұл елдер көшіп-қонушылар үшін транзиттік болып табылады және олардың заңсыз көші-қон деңгейі соңғы бірнеше жылда шекарадан өткен барлық елдерден 80% - ға дейін өсті.

Егер Евро Одақтың «ядросы» елдерінің ғана жұмыс күшінің еркін айналыс мүмкіндіктері бар екенін, ал қалған елдермен Еуропалық Одақ реадмисия шарттарын жасасқанын ескерсе (елдің өз азаматтарын өз аумағына қайта қабылдауға келісімі) онда білікті қызметкерлер өздерін «достық»қарым-қатынасының әртүрлі дәрежесімен елдердің бірнеше аймақтарымен қоршаған Евро Одақ еңбек нарығына оңай түседі деп күту өте қиын [22].

Австрияда экономиканың тұрақты дамуына басты қатер жұмыс күшінің жетіспеушілігі болып табылады. Австрия үшін жұмыс күшінің негізгі көзі Германия болып саналды. Австриядағы жұмыссыздық деңгейі Германияға қарағанда 2 есе жоғары, ал тілдердің ұқсастығы мен мәдениеті немістерді мінсіз қызметкерлер жасады. Бүгінде немістер Австрияның еңбек мигранттарының жартысын құрайды. Дегенмен, Австрия Чехия, Словакия және Венгрия елдерінен басқа да, білікті және арзан еңбек мигранттарының келуіне мүдделі.

Австриялық экономиканың көптеген салалары осы елдердің қызметкерлеріне, соның ішінде заңсыз түрде еңбек етуде [23].

Австрияның билігі көші-қон рәсімдерін жеңілдетуге қарсы, өйткені Австрия оның аумағында тұратын және ел экономикасында жұмыс істейтін мигранттардың үлесі бойынша ЕО көшбасшыларының бірі болып табылады. Екіншіден, шетелдіктер арасындағы жұмыссыздардың үлесі орташа алғанда жұмыссыздық деңгейіне қарағанда екі есе жоғары, сондықтан бұл еңбек нарығын қанықтыруға емес, әлеуметтік жәрдемақы алушылар санының өсуіне алып келеді. Бұл мәселеде билік пен бизнес ымыраға келе алмайды.

Францияның ішкі көші-қонына тоқталайық. Париж бен провинциялық Франция арасындағы дәстүрлі демографиялық теңсіздік әлсіз. Иль-де-Франс француздардың тартылуының басты орталығы болып қала береді. Париж ең алдымен елордаға оқуға баратын және өз бетінше өмір сүретін жастарды тартады. Бұл ішкі көші-қонның ең қуатты генераторы, осылайша оған елдің барлық көші-қон айналымының 42% келеді. Көші-қонның жалпы сальдосы теріс, одан келгенге қарағанда көбірек кетеді. Францияның солтүстігі халықтың кету аймағына айналды, Француз ұлты жылуды қалап, Жерорта теңізі жағалауына көшті. Адамдар жақсы өмір сүру жағдайларын іздейді, сондықтан балалармен отбасы Парижден әлдеқайда жиі келеді. Франция оңтүстік-батысқа бет алды. Соңғы онжылдықта экономиканы орталықсыздандырудың жүргізілген мемлекеттік саясатының арқасында мұнда жаңа жоғары технологиялық салалардың кәсіпорындары құрылды.

Мысалы, АҚШ та орта статистикалық тұрғын еңбек ету үшін өзінің тұрғылықты жерін шамамен 13 рет (шамамен 82 пайызы еңбек ету мақсатында өзінің тұрғылықты жерін басқа қалаларға өзгертеді екен, ал 18 пайызы өзінің жергілікті елді мекенінің аумағында ауыстыратын болып шықты). Ұлыбритания шамамен 8 рет, ал Ресейде 1,5 рет орташа статистикалық деңгейде ауыстырады екен.

АҚШ тағы еңбеккерлердің өз жұмыс орындарын жиі ауыстырудың өз себептері де бар, яғни АҚШ та еңбек күшінің ұтқырлығы үшін көптеген бағдарламалар бар және олардың жүзеге асуы үшін қомақты қаржылар да бөлінеді. Мысалы, 2008 жылы АҚШ тың еңбектік көші-қоны бойынша негізгі статистика келесідей:

- мемлекеттік және жеке сектордағы өз тұрғылықты жерін және еңбегін ауыстыру болйынша 28 млрд доллар бөлінген;
- 16,3 млн доллар америкалық компаниялар орташа алғанда өз жұмыскерлерінің ұтқырлығына жұмсайды немесе жаңадан еншілес кәсіпорындар, қосалқы жұмыс орындарын құру секілді қадамдар жасайды;
- азаматтар өздерінің тұрғылықты жерлерін ауыстырғандары үшін 1 миллионнан астам ақша көлемінде салық төлейді;
- 381 мыңнан астам американдық өздерінің тұрғылықты мекендерін өз штаттарының ішінде тұрғылықты жерін ауыстырған. Бұл үшін АҚШ та еңбеккерлерді қолдау мақсатында түрлі бағдарламалар жүзеге асырылады және жергілікті жерден әлеуметтік қорғау түрлері жүзеге асырылады.

Осылайша, шет елдерде жұмыс күшінің жетіспеуі байқалады, өйткені оларда демографиялық процестердің төмен қарқыны және еңбекке қабілетті халықтың аз үлесі, бірақ жоғары технологиялық өндірістің жылдам өсуі, бұл еңбек нарығында тапшылықты туындатады. Бұл проблеманы көбінесе жұмыссыздықтың өсуін туындататын шетелдік жұмыс күші есебінен шешеді, өйткені мемлекеттік билік тарапынан жұмысқа орналастырудың қатаң шарттары бар.

2 АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

2.1 Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық үдерістерінің сипаттамасы

Алматы қаласы Қазақстанның ең ірі экономикалық орталығы болып табылады. Елдің ЖІӨ қалыптастырудағы мегаполистің үлес салмағы 2017 жылдың қорытындысы бойынша 23% - ды, барлық сауда операцияларының 41% - ын, елдің барлық салық түсімдерінің 32% - ын құрады және елдің белсенді халқының 15% - ын жұмыспен қамтамасыз етеді [24].

2017 жылғы әлеуметтік-экономикалық дамудың барлық көрсеткіштері бойынша Алматы қаласы өсуді көрсетіп отыр, бұл туралы Алматы қаласы Әкімшілігінің ресми ресурстарынан алынған мәліметтер растап отыр. Мәселен, ішкі аймақтық өнім (ЖӨӨ) көлемі 3,5% - ға өсіп, 10972,4 млрд. теңгені құрады. Бұл ретте онда тауарлар өндірісінің үлесі 7,3% - ды, ал қызметтер үлесі-86,7% - ды құрайды. 2017 жылы өнеркәсіп өнімінің көлемі 800,8 млрд. теңгені құрады, бұл 2016 жылмен салыстырғанда 3,3% - ға артық. Инвестиция өсімі 4,1% - ды құрады, құрылыс жұмыстарының көлемі 3,0% - ға өсті, 2016 жылмен салыстырғанда тұрғын алаңнан 2,1% - ға артық пайдалануға берілді. Бөлшек тауар айналымының көлемі 2472,4 млрд.теңгені құрады, көтерме тауар айналымы – 10409,5 млрд. теңге, бұл 2016 жылғы көрсеткіштермен сәйкес 5,4% - ға және 1,4% - ға жоғары (2-кесте).

2 кесте – Алматы қаласының 2015-2018 жж. экономикалық дамуының талдауы

Көрсеткіш	Жыл				Өсу қарқыны, %	
	2015	2016	2017	2018	2017/2015	2018/2017
ІАӨ, млрд. теңге	9100,0	10601,3	10972,4	10998,2	102,6	103,5
Негізгі капиталға инвестиция, млрд. тенге	581,6	614,7	639,9	731,6	105,7	104,1
Өнеркәсіп, млрд. теңге	662,9	772,1	800,8	884,0	100,1	103,3
Құрылыс, млрд. теңге	304,2	305,1	314,3	345,1	100,3	103,0
Бөлшек сауда айналымы, млрд. теңге	2334,0	2345,7	2472,4	2973,2	100,5	105,4
Көтерме сауда айналымы, млрд. теңге	9639,2	10265,8	10409,5	11422,4	106,5	101,4
Тұрғын-үйді іске қосу, мың кв.м.	1373,7	1862,9	1902,3	1928,5	135,6	102,1
Ескерту: авторлармен [25] әдебиет көзі негізінде құрастырылды						

2017 жылы мемлекеттік бюджетке 1769,5 млрд.теңге немесе жоспарға 102,1% түсті, оның 1330,7 млрд. теңгесі республикалық бюджетке, ал 438,8 млрд. теңгесі жергілікті бюджетке түсті, бұл жоспардан 0,4% және 7,8% - ға жоғары.

Алматы қаласының бюджеті 449,7 млрд.теңгені құрады. 2016 жылы мемлекеттік бюджетке 1617,1 млрд. теңге түсті, бұл жоспардан 7,6% - ға асып түсті, ал қаланың нақты бюджеті 428,4 млрд. теңгені құрады.

Оңтүстік астанада еңбек ресурстарының едәуір бөлігі шоғырланған: халық саны 1797,4 мың адамды немесе елдің барлық халқының 9,98% - ын құрайды.

Соңғы жылдары еңбек нарығындағы жағдай тұрақты: 2016 жылы жұмыссыздық деңгейі 5,3% құрады, ал құрылған жұмыс орындарының саны- 25000 бірлік [25, 12 б.]. 2017 жылы жұмыссыздық деңгейі 5,2% құрады. 2017 жылы қалалық әлеуметтік қорғау жұмыспен қамту орталығымен 34708 жұмыссыз қамтылды, оның ішінде 14975 адам жұмысқа орналастырылды, 991 адам әлеуметтік жұмыс орындарына, 1201 адам жастар тәжірибесіне қатысты. Сондай-ақ қоғамдық жұмыстарға 3085 адам қатысты, кәсіби оқуға және қайта даярлауға 5495 адам жіберілді. 2018 жылы 32 000 адам жұмыспен қамтылды, жұмыс берушілершілерге бюджеттен жалақы төлеу үшін 63 000 теңге субсидия бөлінген. 2018 жылы 1300 адам оқуға жіберілді, әлеуметтік жұмыстарға 4200 адам іберілді.

Индустриялық-инновациялық даму мемлекеттік бағдарламасы (ҮИИДМБ) аясында 2017 жылы Алматы қаласы бойынша 624 жұмыс орнын құрумен 15 жоба іске қосылды.

Жалпы, Алматы қаласы бойынша 2017 жылы жаһандық өсім 2,7% құрады. Әлеуметтік-экономикалық даму болжамына сәйкес 2018-2019 жылдарға Алматы қаласының экономикалық өсуі 2,9% деңгейінде анықталды.

Дүниежүзілік Банктің пікірінше, қалада жаһандық белсенділік артып келеді, өндіріс өсуде, сауда саласы кеңеюде, халықаралық шарттар қолайлы деңгейде қалып отыр.

2.2 Алматы қаласының көші-қон үдерістерінің талдауы

Бүгінгі күні Қазақстанда халықтың кетуі және көшіп-қонушылардың бір мезгілде келуі байқалады. 2018 жылдағы мәліметтерге қарағанда ел халқының саны 18324237 адамды құрады, 2017 жылы халық 279513 адамға көбейді, жылдық өсім 1,55 құрады% [25, 12 б.].

2017 жылдың соңында Қазақстан халқының жалпы санынан – 18324237 адам, Алматы қаласының халқы 1797431 адамды құрады. Жыл ішіндегі халықтың жалпы өсімі - 46123 адам, оның ішінде табиғи өсімі 18977 адам, ал көші – қон өсімі - 27146 адам (3-кесте).

3 кесте – 2017 жылдағы Алматы қаласының және оның аудандарындағы халқының саны, адам

Аудан	2017 жылдың басындағы халық саны	Халық өсімі			2017 жылдың 1 желтоқсанындағы халық саны	2017 жыл бойы	
		общий	естественный	миграционный		общий прирост, в %	средняя численность населения, человек
Алматы қаласы	1751308	46123	18977	27146	1797431	2,63	1774369
Алатау	224922	17704	4688	13016	242626	7,87	233774
Алмалы	215387	654	1577	-923	216041	0,3	215714
Әуезов	286445	2531	3345	-814	288976	0,88	287710
Бостандық	331706	4775	2236	2539	336481	1,44	334093
Жетісу	161132	1736	1923	-187	162868	1,08	162000
Медеу	200704	4194	1619	2575	204898	2,09	202801
Наурызбай	107593	9674	1403	8271	117267	8,99	112430
Түрксіб	223419	4855	2186	2669	228274	2,17	225847
Ескерту: авторлармен [25,13 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды							

3-кестеден көрініп тұрғандай, көші-қон есебінен келгендер саны Алатау және Наурызбай аудандарында байқалады, себебі бұл Алматы қаласының жаңа аудандары және мұнда Мемлекеттік бағдарламалар бойынша тұрғын үй құрылысы белсенді жүргізілуде. 2017 жылдың 8 айында Алатау ауданында 198,1 мың шаршы метр тұрғын үй пайдалануға берілді (2015 жылы – 468,7; 2016 жылы – 214,7), Наурызбай ауданында - 97,4 мың шаршы метр (2015 жылы – 102,8; 2016 жылы-162,8). Бұл аудандарда халықтың жалпы өсімі тиісінше 8% және 9% құрады. 2017 жылғы 1 желтоқсандағы жағдай бойынша Алматы қаласы халқының жалпы өсімі 2,63% құрады. 1- суретте Алматы қаласының аудандары бойынша халықтың табиғи және көші-қон өсімі көрсетілген.

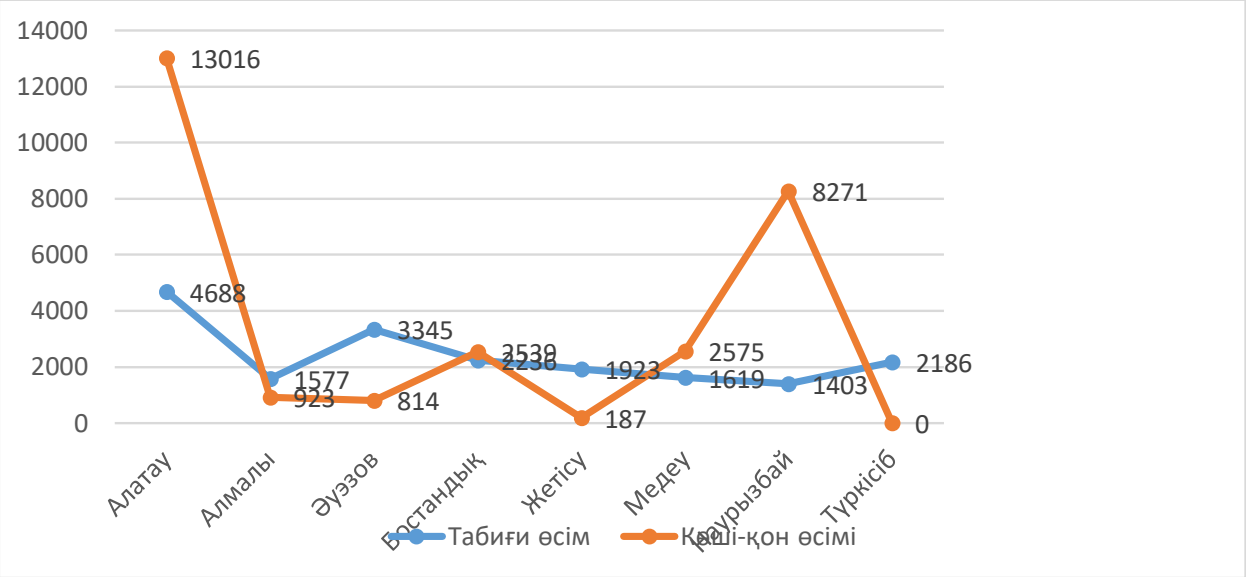

1 сурет – 2018 жылдағы Алматы қаласының аудандары бойынша табиғи және көші-қон өсімі, адам

Ескерту: авторлармен [25,16 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды

Егер Тәуелсіздік кезеңін қарайтын болсақ, онда 2001 жылдан бастап жағдай тұрақтанды және көші-қон сальдосының Алматы қаласы бойынша оң мәні бар, бұрын көші-қон процесіндегі ауытқулар этникалық топтардың тарихи отанына көшуі салдарынан елдегі тұрақсыз экономикалық ахуалға, сондай-ақ Астананы Астана қаласына көшірумен байланысты болды, осыған байланысты азаматтардың Алматы қаласынан едәуір кетуі байқалды. Көші-қон сальдосының динамикасы 2- суретте көрсетілген.

2 сурет - Алматы қаласы бойынша 2001-2017 жж. көші-қон сальдосы, адам

Ескерту: авторлармен [24] әдебиет негізінде құрастырылған

Алматы қаласының 8 ауданының Түркісіб, Медеу және Наурызбай аудандарында көші-қон көрсеткіштері әрдайым оң, себебі Түрксіб және Наурызбаев аудандарында тұрғын үйдің қолжетімді бағасы, ал Медеу ауданы шетел азаматтарын артық көреді және осының есебінен аудан халқының саны жыл сайын артып келеді (4-кесте).

4 кесте – Алматы қаласының аудандары бойынша 2003-2018 жж. көші-қон сальдосы

Жыл	Алматы қаласы аудандары бойынша халық саны, адам								
	Алматы барлығы	Оның ішінде							
		Алатау	Алмалы	Әуезов	Бостандық	Жетісу	Медеу	Наурызбай	Түркісіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2003	18799	-	-1513	4124	5539	3617	1920	-	5112
2004	23686	-	833	3415	7411	4115	2682	-	5230
2005	26209	-	1421	6503	6413	3786	3276	-	4810
2006	23430	-	-610	7356	4675	3744	3478	-	4787
2007	19916	-	1651	6158	2381	1805	3459	-	4462

2008	18551	-	-441	7418	2427	3482	2495	-	3170
2009	14448	3372	-1681	2414	3344	2390	2213	-	2396
2010	8833	2311	-2151	-1395	2763	2373	2329	-	2603
2011	22465	5111	6141	849	3023	1391	4321	-	1629

4 кестенің жалғасы

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2012	9875	4848	2766	-3009	2143	-704	1918	-	1913
2013	15558	-8	-743	3342	6813	-867	3070	-	3951
2014	21992	-811	2185	5052	6044	1319	3836	326	4041
2015	40742	8644	4909	2129	11282	-792	4331	5846	4393
2016	27632	12263	1281	-958	-468	-559	3297	8379	4397
2017	27146	13016	-923	-814	2539	-187	2575	4397	2669
2018	30929	10436	-2202	2322	4091	1004	2636	8290	4352
Барлығы	319282	48746	13125	42584	66329	24913	45200	17948	55563
Ескерту: авторлармен [25, 13 б.] әдебиет негізінде құрастырылды									

4 кестеде көрсетілгендей, 15 жыл ішінде Алматы қаласы халқының саны көші-қон процесі есебінен 319,2 мың адамға ұлғайды, 3-суретте 2017 жылғы аудандар бойынша көші-қон өсімі көрсетілген.

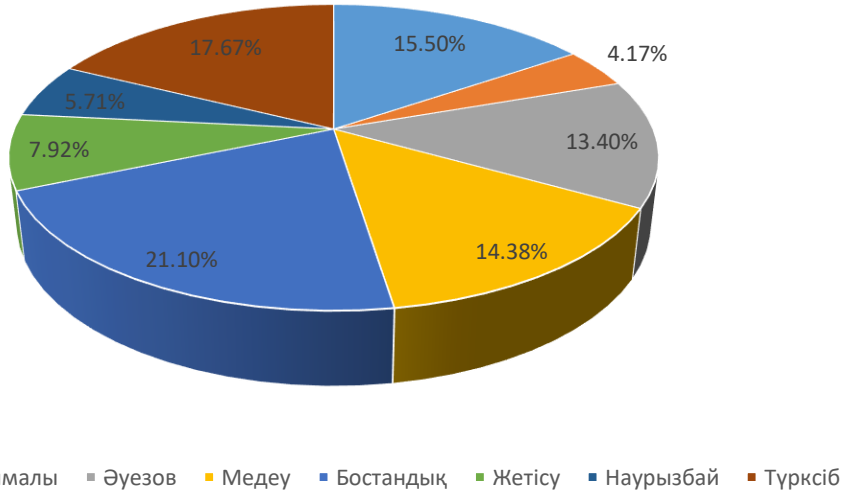

3 сурет - Алматы қаласының 2017 жж. көші-қон өсімінің құрылымы, %
Ескерту: авторлармен [25, 16 б.] әдебиет негізінде құрастырылды

Көшіп-қонушылардың этникалық құрамы 7-80% - ға қазақтар ұсынған, 2017 жылы Алматы қаласына қазақ ұлты 73071 адам келген, ал 50826 адам кеткен, бұл 74,03% және 71,52% тиісінше, көші-қон сальдосы 22245 адамды құрады (5-кесте).

5 кесте – 2015-2016 жылдардағы этностар бойынша Алматы қаласы халқының көші-қоны, адам

Этностар	Келді				Кетті			
	барлығы	%	ТМД елдері	Басқа елдер	барлығы	%	ТМД елдері	Басқа елдер
1	2	3	4	5	6	7	8	9

2016 жыл								
Қазақтар	73071	74,04	214	137	50826	71,53	79	133
Орыстар	12903	13,07	504	45	12366	17,40	2524	249
Өзбектер	795	0,81	99	-	329	0,46	14	2

5 кестенің жалғасы

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Украиндар	687	0,70	72	4	535	0,75	96	10
Ұйғырлар	4086	4,14	38	13	2331	3,28	16	11
Татарлар	1102	1,12	48	3	845	1,19	71	12
Немістер	412	0,42	9	10	459	0,65	64	125
Басқалар	5636	5,71	400	187	3369	4,74	231	82
Барлығы	98692	100	1384	399	71060	100	3095	624
2015 жыл								
Қазақтар	71298	76,02	166	58	36075	68,00	75	107
Орыстар	11514	12,28	372	337	10690	20,15	1970	187
Өзбектер	712	0,76	59	-	236	0,44	5	4
Украиндар	575	0,61	37	2	466	0,88	71	19
Ұйғырлар	3151	3,36	30	6	1777	3,35	9	13
Татарлар	1070	1,14	56	5	756	1,43	66	12
Немістер	390	0,42	6	10	337	0,64	19	61
Басқалар	5080	5,42	453	410	2711	5,11	176	86
Барлығы	93790	100	1179	528	53048	100	2391	489
Ескерту: авторлармен [25,16 б.] әдебиет негізінде құрастырылды								

Есепті жылы ТМД елдерінен 214, ал басқа елдерден - 137 қазақ ұлтының иммигранты келді, ал елден 212 адам кетті. Екінші орынды орыстар алды, барлығы 2016 жылы 12903, ал 12366 адам кетті, бұрынғы кеңестік республикалардан 504 адам келді, ал басқа елдерден 45 адам. Алайда, сыртқы көші - қон құрылымында орыс ұлтының көшіп кетушілер саны жоғары, ТМД-да жалпы санынан 91,02% және 8,98% басқа елдерге кеткенін атап өту қажет. Сондай-ақ есепті жылы оңтүстік астанаға 4,14% ұйғырлар, 1,11% татар, 0,8% өзбек, 6,9% украин, 4,17% немістер және 5,71% басқа ұлт өкілдері келді.

Статистикалық мәліметтер көрсеткендей, Алматы қаласына шетел азаматтарының басым бөлігі Өзбекстан, Ресей Федерациясы және Қырғызстаннан келеді. 2017 жылы осы елдерден 493, 460 және 202 адам көшіп келді, бұл 2016 жылмен салыстырғанда 11,5%, 30,3% және 2,02% - ға көп (6-кесте). Басқа елдер бойынша 2016 жылы Қытайдан 98, Түркиядан 59, Германиядан 35, АҚШ – тан 22 адам көшіп келді.

6 кесте – 2016-2017 жылдағы Алматы қаласының сыртқы көші-қоны, адам

ТМД							Басқа елдер						
Елдер	келушілер			кетушілер			Елдер	келушілер			кетушілер		
	2016	2017	%	2016	2017	%		2016	2017	%	2016	2017	%
Әзірбайжан	23	41	78,3	4	7	75	АҚШ	30	22	-16	129	128	-0,7
Армения	9	7	-23	-	1	-	Германия	32	35	9,4	155	230	48
Беларуссия	7	13	85,7	9	21	в 1,3	Греция	1	10	в 9	1	2	в 2
Қырғызстан	198	202	2,02	58	33	-43	Грузия	34	19	-14	5	4	-20
Молдова	3	5	66,7	1	3	в 3	Израиль	12	8	-33	41	62	51,2
Ресей	353	460	30,3	2246	2919	29,9	Канада	13	14	7,7	50	107	в 2
Тәжікстан	93	49	-47	6	40	в 6	Қытай	29	98	в 2	5	5	0

Түркменстан	1	12	в 12	-	-		Моңғолия	2	1	-50	-	-	-
Өзбекстан	442	493	11,5	39	57	46,1	Түркия	160	59	-63	28	16	-42
Украина	50	102	в 2	9	14	55,5	басқалары	215	133	-37	75	70	-6,7
Ескерту: авторлармен [25,12 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды													

Кестеден көрініп тұрғандай, 2016-2017 жылдары Қытайдан Қазақстанға 1474 адам көшіп келген, бірақ олардың саны соңғы жылдары азайды (4-диаграмма). Есепті кезеңде 1410 адам келген Түркия азаматтарымен де осындай жағдай байқалады, бірақ 2016 жылы олардың саны 2,7 есе азайып, 59 адамды құрады.

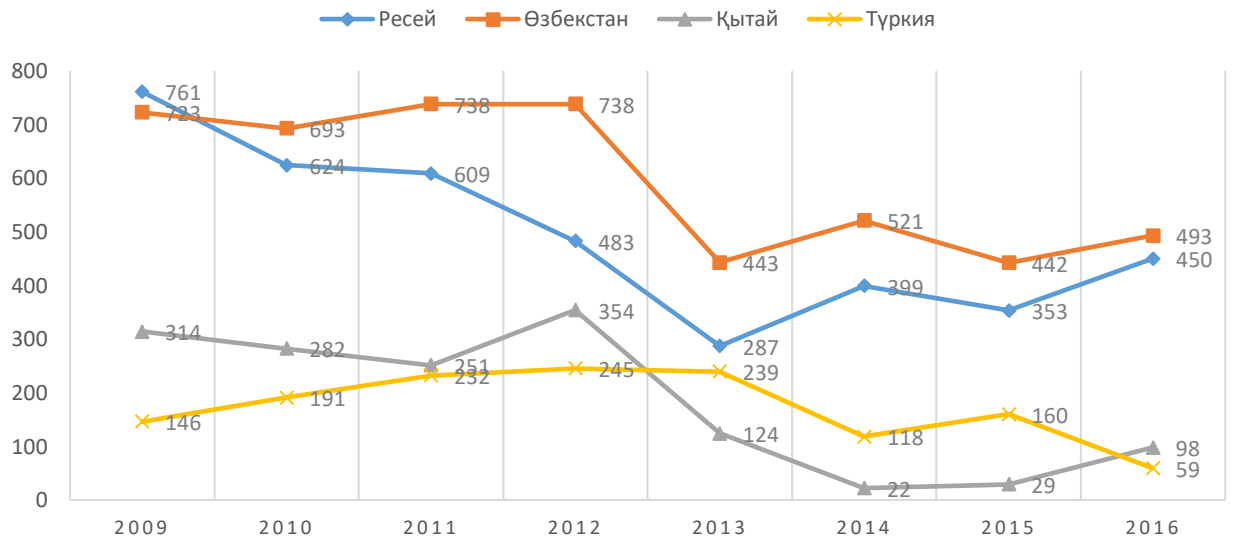

4 сурет – 2009-2016 жылдардағы елдер бөлінісіндегі иммигранттардың динамикасы, адам

Ескерту: авторлармен [25,11 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды

Талдау көрсеткендей, көшіп келушілерге арақатынасы бойынша көшіп келушілердің саны бірнеше есе көп, 2016 жылы ТМД елдері бойынша 2,24 есе, ал басқа елдер бойынша 1,56 есе көп, мысалы, Қытайдан Алматы қаласына 98 көшіп келуші келді, ал Қытайға бар болғаны 5 адам көшіп кеткен.

Егер Алматы қаласының аудандары бойынша сыртқы көші – қон көрсеткіштерін қарастырсақ, 2016 жылы көшіп келушілердің ең көп үлесі Бостандық ауданында 17,44%, ал ең азы Наурызбай ауданында-5,27%. Ал негізінен Әуезов (20,94%) және Алмалы (20,19%) аудандарынан көшіп кетеді (7-кесте).

7 кесте – 2016-2017 жылдардағы Алматы қаласының аудандары бойынша сыртқы көші-қон

Аудан	Келуі						Кетуі					
	2016жыл		2017 жыл				2016 жыл		2017 жыл			
	барлығы	%	барлығы	%	ТМД	Басқа елдер	барлығы	%	барлығы	%	ТМД	Басқа елдер
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Алматы	1707	8,4	1783	11,3	1384	399	2880	6,3	3719	5,2	3095	624
Алатау	143	16,5	201	17,0	145	56	182	17,3	193	20,2	160	33
Алмалы	282	18,2	304	15,5	214	90	497	17,4	751	20,9	588	163
Әуезов	311	18,3	276	17,4	219	57	502	17,8	779	15,8	681	98

7-кестенің жалғасы

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Бостандық	312	9,0	311	7,2	249	62	514	11,0	587	8,1	464	123
Жетісу	153	16,9	128	15,4	116	12	316	13,5	301	11,5	262	39
Медеу	289	1,5	274	5,3	192	82	389	1,2	426	3,1	327	99
Наурызбай	26	11,2	94	10,9	77	17	34	15,5	116	15,2	99	17
Түркісіб	191	8,4	195	11,3	172	23	446	6,3	566	5,2	514	52
Ескерту: авторлармен [25, 5 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды												

Тұтастай алғанда Алматы қаласы бойынша сыртқы көші-қонның соңғы жылдары теріс сальдосы бар, бірақ 2016 және 2017 жылдары ол ТМД елдеріне уақытша немесе тұрақты тұруға көшу есебінен 2-3 есеге күрт өсті. 2009-2016 жылдардағы сыртқы көші-қон динамикасы 5-суретте көрсетілген.

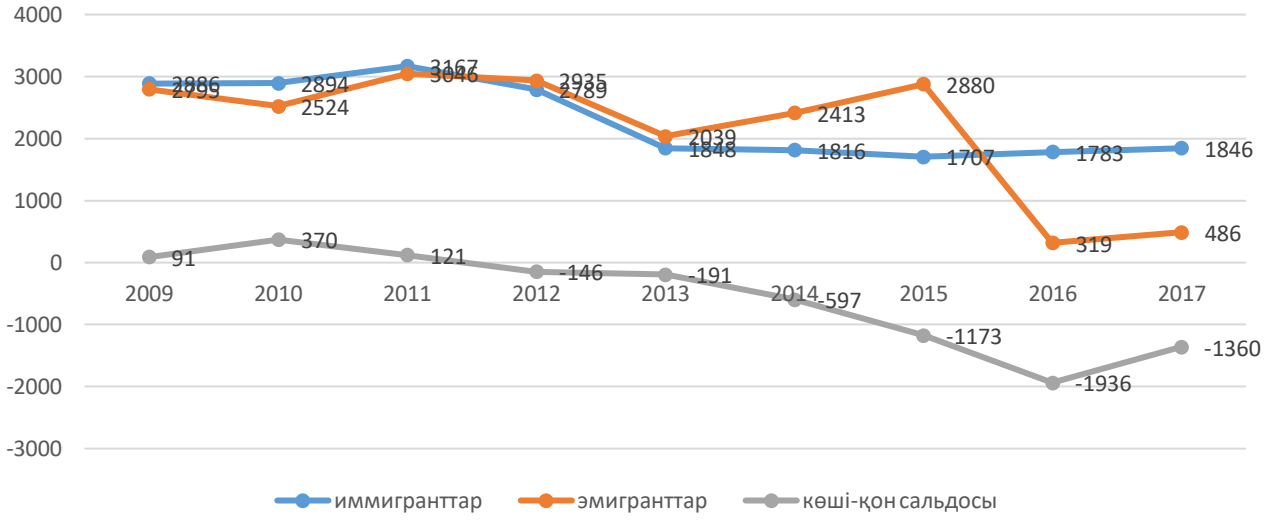

5 сурет – Алматы қаласы бойынша 2009-2017 жж. сыртқы көші-қон, адам
Ескерту: авторлармен [25, 7 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды

ҚР Статитика бойынша комитетінің мәліметтер бойынша 2018 жылдың екінші кварталында ірі және орта кәсіпорындар мен жекелеген мекемелермен 209,3 мың адам, түрлі себептер бойынша 216,3 мың адам жұмыстан кеткен.

Жұмыстан кеткен жұмысшылардың арасынан 77,1% қысқарту есебінен шығып кеткендер, немесе 3,6% кәсіпорынның жойылу себептеріне байланысты, ал 19,3% басқа да себептер бойынша. Аталған кезеңнің екінші кварталының соңына таман 31,4 мың жұмыс орындарының барлығы белгілі болған [26].

Осылайша, Алматы қаласы көші-қон көрсеткіштері бойынша оң көші-қон сальдосы бар ірі өңірлердің бірі болып табылады, яғни әр түрлі себептер бойынша қалаға келушілердің саны жыл сайын өсіп келеді және талдау көрсеткендей, сыртқы көші-қон есебінен емес, ішкі көші-қон есебінен емес.

2.3 Алматы қаласы халқының ішкі көші-қонына баға беру

Қазақстандағы ішкі көші-қон экономикалық белсенді халықтың ауылды жерлер мен экономикалық жайсыз аудандардан экономикалық ахуалы тартымды елді мекендерге көшіп-қонумен сипатталады.

Қазақстанның көші-қон үдерістеріндегі негізгі үлесті ішкі көші-қон құрайды және соңғы 5 жылда бұл көрсеткіш өсті, егер 2012 жылы ішкі көші-қонның үлес салмағы 92,3% - ды құраса, 2016 жылы 97,8% - ды құрады (6 - сурет).

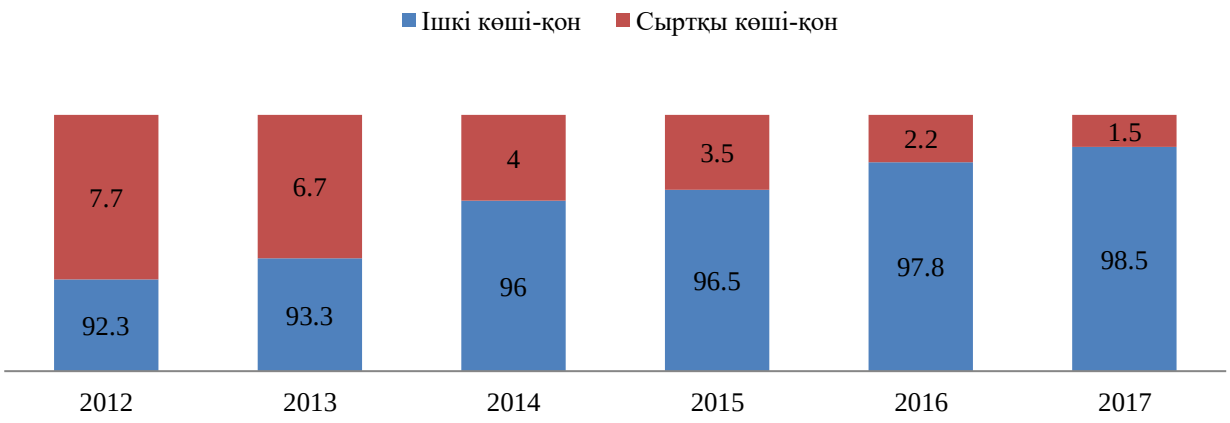

6 сурет – Қазақстанның 2012-2016 жж. көші-қонының құрылымы
Ескерту: авторлармен [26] әдебиет көзі негізінде құрастырылды

2017 жылдың тоғыз айында Алматы қаласына республиканың басқа өңірлерінен 52489 адам келді, ал 29734 адам кетті, көші-қон сальдосы 22755 адамды құрайды.

Ішкі көші-қонның статистикасы статистикалық талон арқылы тұрғындарды тіркеуге және тіркеуден шығаруда есепке алуға негізделеді. Олар ҚР ІІМ нен ҚР Статистика бойынша агенттігіне ведомствалық халыққа қызмет көрсету орталықтары арқылы ақпараттар түседі. Бірақ, талондарда тек азаматтардың мекен жайын өзгерткендегі есептен алуы немесе есепке тіркеуі туралы ақпараттар беріледі. Ал ішкі көші-қон көбінде мұндай рсеми процедуралармен рәсімделмейді. Ауылды жерден келген азаматтар қалаларға жұмыс іздеу арқылы келеді және тіркелуге мүмкіндіктері болмайды, сондықтан ресми тіркеуде өздерінің ауылды жерлерінде қалып қояды. Яғни, бұл заңсыз немесе жасырын түрдегі ішкі еңбек көші-қонының сипатын білдіреді және ол ақапарттарды толықтай алу мүмкін емес.

Алматыда білім алуға немесе табуға ниет білдірген жас мигранттарды тартады. Егер өңірлер бөлінісінде қарайтын болсақ, адамдардың ең көп саны Алматы облысынан келеді, яғни ауылдық жерден қалаға көшеді, есепті кезеңде бұл 27310 адам немесе жалпы санның 52,03%, одан әрі Оңтүстік Қазақстан және Жамбыл облыстары тиісінше 11,45% және 10,65%-дан келеді (7 - сурет).

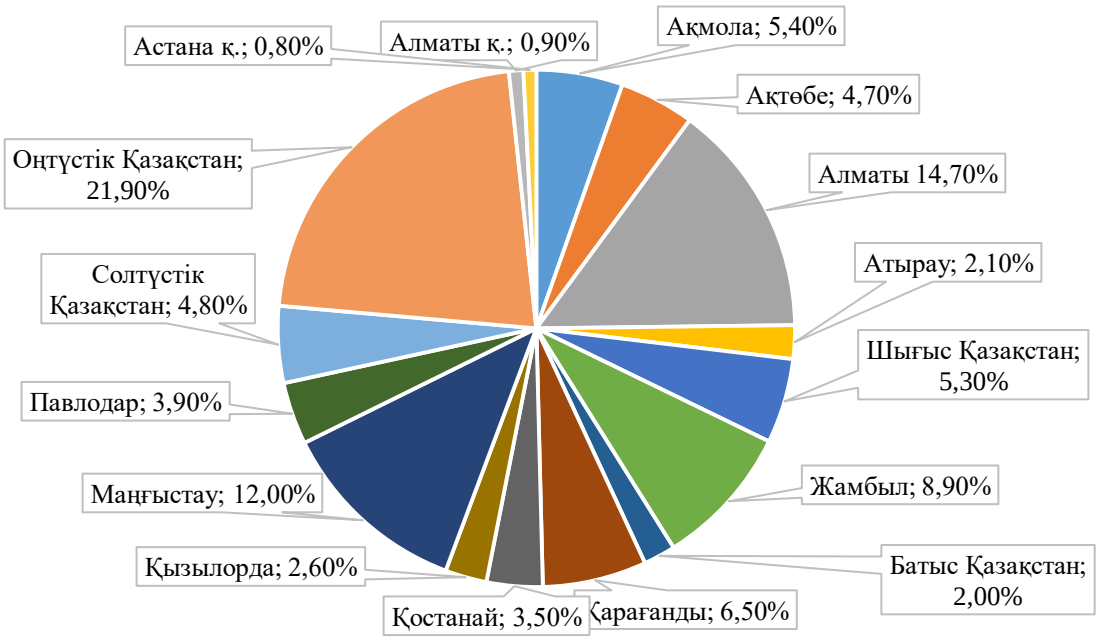

7 сурет - 2017 жылдағы Алматы қаласына өңірлер бойынша келген халықтың құрылымы, %

Ескерту: авторлармен [25, 3 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды

Адамдардың ең аз саны елдің солтүстік өңірлерінен келеді, мәселен Солтүстік Қазақстан (0,54%), Қостанай (0,82%) және Ақмола (0,79%) облыстарынан. Есепті кезеңде Алматы қаласынан Алматы облысына 16232 адам, Оңтүстік Қазақстан облысына-2471, Жамбыл облысына – 1279 адам кетті. 2017 жылдың 9 айында Алматы қаласынан Астана қаласына 5054 адам көшіп келді, ал 31% - ға аз, яғни 3488 адам келді (8-сурет).

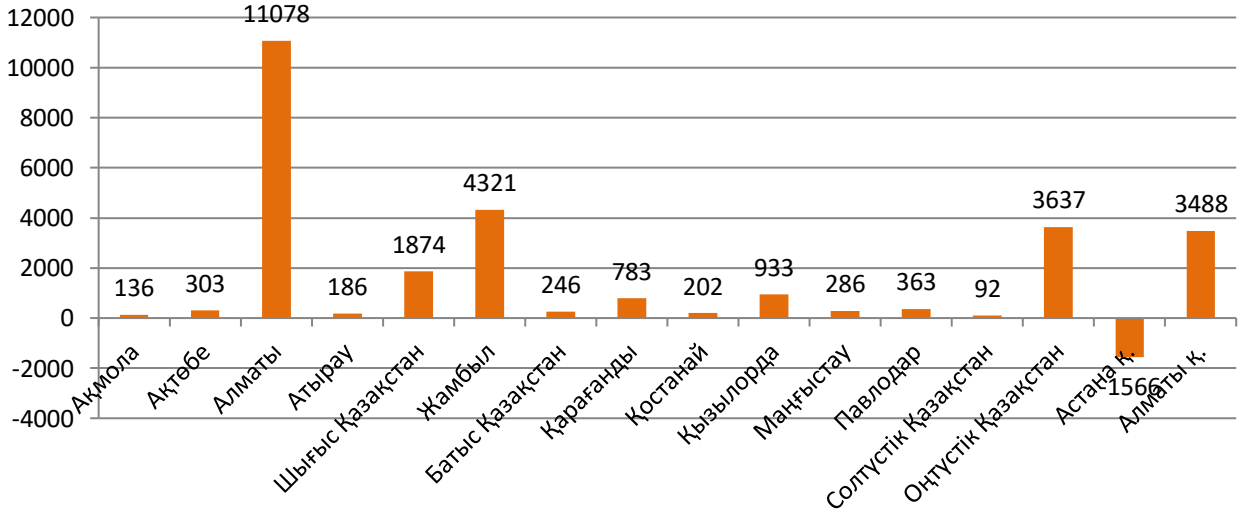

8 сурет - Өңірлер бөлінісінде Алматы қаласы бойынша көші-қон сальдосы 01.10.17.

Ескерту: авторлармен [25, 5 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды

Аумақ бойынша ішкі көші-қон халықтың басым бөлігі қаладан қалаға көшетінін көрсетеді. Статистикалық деректер бойынша 2017 жылдың алғашқы

тоғыз айында Алматы қаласына басқа қалалардан 71,37%, ал ауылдық жерлерден 28,63% келді (8-кесте). Алматы қаласынан ауылдық жерге 3 адам көшіп келді.

8 кесте – 2017ж.1 қазанға аумақтар бойынша халықтың көші-қоны

Көші-қон	Келгендер саны			Кеткендер саны			Сальдо		
	барлығы	қалалардан	ауылды жерлерден	барлығы	қалалы аумақтардан	ауылды жерлерге	барлығы	Қалалық мекендер есебінен	ауылды мекендер есебінен
Аймақаралық ішкі қалалық	95819	68390	27429	74563	74560	3	21256	-6170	27426
Ескерту: авторлармен [25, 9 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды									

Егер ұлттар бөлінісінде қараса, онда ішкі көші-қонға негізінен ұлты қазақ адамдар қатысады, 2017 жылдың 9 айында оңтүстік астанаға 42786 қазақ келді, ал келгендердің жалпы санынан 26544 адам кетті, келгендердің жалпы санынан 81,5% құрайды (9-кесте).

9 кесте – Ұлттар бойынша халықтың ішкі көші-қоны

Ұлты	Барлық көші-қон сальдосы	аймақаралық			Ішкі қалалық		
		келді	кетті	сальдо	келді	кетті	сальдо
Қазақстар	16242	42786	26544	16242	27950	27950	0
Орыстар	2489	4110	1621	2489	8136	8136	0
Немістер	107	171	64	107	188	188	0
қалғандары	3917	5422	1505	3917	5810	5810	0
Ескерту: авторлармен [25, 2 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды							

Көші-қонға ер адамдар бейім. Осылайша өңірлерден 42786 ер адам және 28922 әйел немесе тиісінше 59,7% және 40,3% келген. Алматы қаласының аудандары арасында ерлер мен әйелдердің орын ауыстыруының арақатынасы іс жүзінде бірдей, 54,3% және 46,7% (9 - сурет).

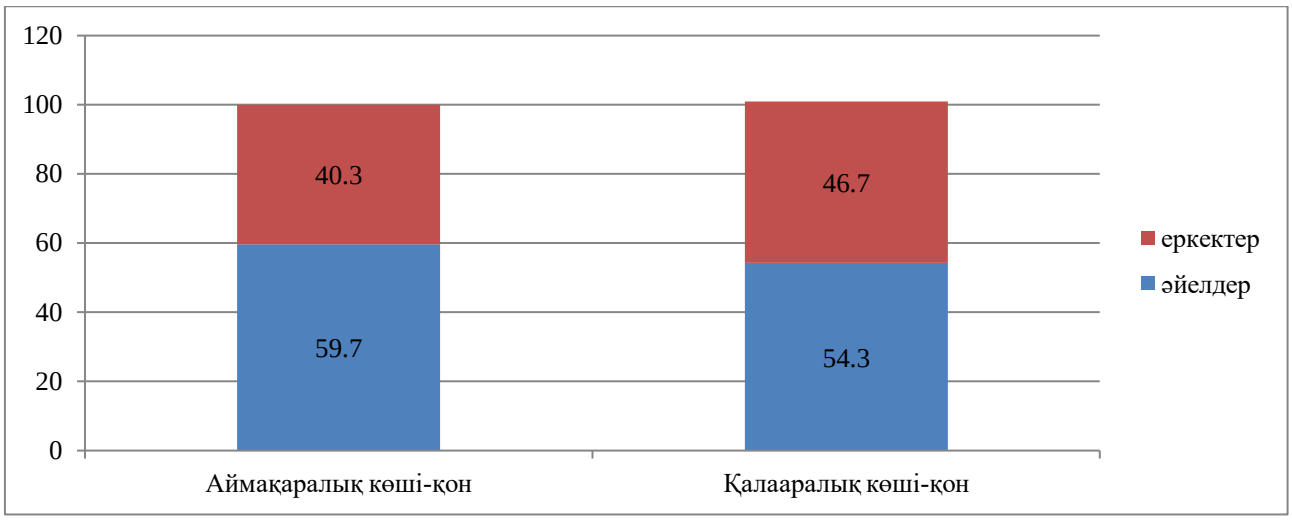

9 сурет - Ішкі көші-қон құрылымы жынысы бойынша 2017 ж.
Ескерту: авторлармен [25, 1 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды

Ішкі көшіп-қонушылардың басым бөлігін жастар құрайды. Бұл ретте проблемалары жастар мен жастар көші-қонына тиісті көңіл бөлінбейді. Мүдделер саласында жастардың жұмыспен қамтылуын, табыстарын қоса алғанда, бірқатар экономикалық факторлар бар, жинақтар, шығыстар, білім мен денсаулық сақтауға қол жеткізу. Әлеуметтік проблемалар жастардың өмір сүру, неке, ажырасу, туу, гендерлік теңдік, қылмыс және топаралық қатынастар сияқты мәселелерге қатысты болып отыр, сонымен қатар зор мәнге ресми және бейресми байланыстарға қатысты саяси мәселелер де орын алады.

Көші-қон еңбек нарығының көрсеткіштеріне әсер ететіндіктен, бұл санаттар маңызды рөл атқарады. 2017 жылғы қаңтар-қыркүйекте Алматы қаласына еліміздің басқа өңірлерінен еңбекке қабілетті жастағы халық - 13199, еңбекке қабілетті халық – 36733, одан жоғары – 2557 адам келді. Ал қала ішіндегі көші - қон көрсеткіштері келесідей: еңбекке қабілетті жастан кіші – 13066, еңбекке қабілетті жас – 26221 және одан жоғары-2797 адам (10-кесте). Есепті кезеңде еңбек нарығы Алматы ішкі көші-қон есебінен 16993 адамға толықтырылды, өйткені қаладан басқа өңірлерге еңбекке қабілетті жастағы 19740 адам кеткен.

10 кесте – 2017 ж. Алматы қаласы бойынша халықтың ішкі көші-қоны

Қозғалыс	Аймақаралық			Ішкі қалалық		
	Еңбек жасындағы жастар	Еңбекке қабілетті жастағылар	Еңбек ету жасынан жоғары	Еңбек ету жасынан ерте жастағылар	Еңбекке қабілетті жастағылар	Еңбек ету жасынан жоғары жастағылар
Келді	13199	36733	2557	13066	26221	2797
Кетті	8618	19740	1376	13066	26221	2797
Сальдо	4581	16993	1181	0	0	0
Ескерту: авторлармен [25, 8 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды						

2018 жылдағы жағдай бойынша Алматы қаласына 38907 адам келді, жоғары білімді, арнайы орта білімді-10977, жалпы орта білімді – 9183 және негізгі орта білімді – 9241 адам. Мамандықтар бойынша ең танымалы экономистер болып отыр. Есепті кезеңде 7852 адам экономикалық мамандықпен келді, ал кеткендер – 6649; техникалық мамандықтар 6476 және 5513 адам тиісінше; ауыл шаруашылығы білімі бар адамдар – 301, кеткендер - 469, көші – қон сальдосы теріс-168 адамды құрады (11-кесте).

11 кесте – 2017 жылы Алматы қаласы бойынша білім және мамандықтар деңгейі бойынша 15 жастан асқан халықтың ішкі көші-қоны, адам

Категориялар	Атауы	Келді	Кетті	Көші-қон сальдосы
Білімділік деңгейі	Жоғары	38907	28087	10820
	Орта кәсіби	10977	7940	3037
	Жалпы орта	9183	8408	775
	Негізгі орта	9241	5699	3542
Мамандығы	Сәулет-құрылыс	1901	1131	770
	Медициналық	2440	2038	402
	Педагогикалық	4433	3848	585
	Техникалық	6476	5513	963
	Экономикалық	7852	6649	1203
	Заңдық	3294	2858	436
	Ауыл шаруашылық	301	469	-168
	Басқа мамандықтар	23187	13521	9666
Ескерту: авторлармен [25, 5 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды				

Басқа өңірлерден бұрын некеде тұрмаған халықтың арасында 17363 адам некеде тұрған, 19366 адам, жесірлері – 913 және 1648 адам ажырасқан. Қала ішіндегі көші – қонды талдау кезінде үйленбеген ерлердің саны 9887, үйленгендердің саны – 16055, жесірлердің саны-943 және ажырасқан 2133 адам екені анықталды (12-кесте).

12 кесте – Алматы қаласы бойынша 15 жастан асқан халықтың ішкі көші-қоны

Көрсеткіш	Барлығы	Ешқашан некеде тұрмаған		Некеде тұрады		Жесір		Ажырасқан	
Аймақаралық									
Сальдо		11299		6030		361		484	
Келді	39290	17363	44,2	19366	49,3	913	2,3	1648	4,2
Кетті	21116	6064	28,7	13336	63,2	552	2,6	1164	5,5
Қаралық									
Сальдо		0		0		0		0	
Келді	28718	9887	34,4	16055	55,9	943	3,3	2133	7,4
Кетті	28718	9887	34,4	16055	55,9	943	3,3	2133	7,4
Ескерту: авторлармен [25, 5 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды									

Кестеден көрініп тұрғандай, көші-қон процесіне отбасылары бар халық неғұрлым бейім, Алматы қаласы бойынша өңіраралық көші-қонда олардың үлесі 50-65% - ды құрайды, бірақ осы шектерде қала ішіндегі орын ауыстырулар да бар.

Жоғарыда жүргізілген талдау негізінде көші-қон процесіне ұшыраған адамның портретін жасауға болады (12-кесте). Біздің ойымызша, орташа статистикалық ішкі көшіп-қонушылардың моделі мынадай: қаладан қалаға көшетін (71,37%) еңбекке жарамды жастағы еркек жынысты қазақ (81,5% жағдайда) (59,7%) (69,98%).

13 кесте – Алматы қаласы бойынша 16-29 жастағы халықтың ішкі көші-қоны, адам

Көрсеткіш	Келді		Кетті		Көші-қон сальдо
	адам	%	адам	%	
Көші-қон барлығы	16789		9652		7137
Сыртқы	179	1,1	230	2,4	-51
Ішкі:	16610	98,9	9422	97,6	7188
- аймақаралық	11442	68,9	4254	45,1	7188
- қалааралық	5168	31,1	5168	54,9	0
Ескерту: авторлармен [25, 8 б.] әдебиет көзі негізінде құрастырылды					

2017 жылдың 9 айында Алматы қаласына 16-29 жас аралығындағы 16789 адам келді,оның ішінде елдің басқа өңірлерінен 11442 жас адам, қала ішінде 5168 адам орын ауыстыруға ұшырады. Осы кезеңде оңтүстік астанадан 9652 адам кетті, оның 230-ы елден тыс жерлерге, ал 9422 адам Қазақстанның басқа өңірлеріне кеткен.

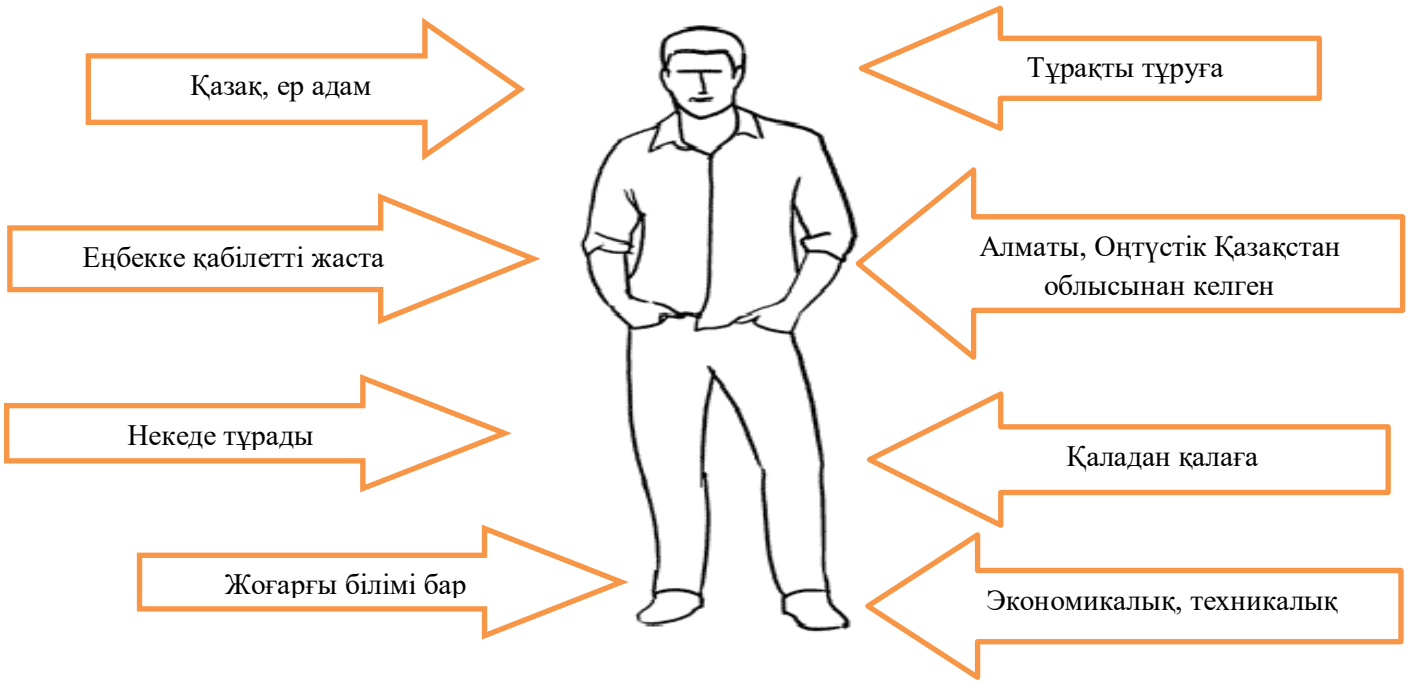

10 сурет - Ішкі көші-қоншының моделі

Ескерту: авторлармен құрастырылған

Талдау нәтижесінде көбінесе оңтүстік өңірлерден (95,3%), атап айтқанда Алматы (52,03%) немесе Оңтүстік Қазақстан облыстарынан (11,45%) Алматыға тұрақты тұруға көшетінін көрсетті. Ол некеде тұратын (49,3%), экономикалық (15,74%) немесе техникалық (12,98%) мамандықтары бойынша жоғары білімі бар (56,96%) адамдарды қамтыды.

Жүргізілген саралау негізінде Қазақстан бойынша ішкі көші-қон үлесі 97,8% - ды құрайды, өңірлер арасында ең көп көші-қон сальдосы Алматы және Астана қалаларында байқалады. Алматы қаласының аудандары арасында Бостандық және Түрксіб аудандарында көшіп-қонушылардың басым бөлігі бар. Жасалған ішкі көшіп-қонушы моделі бойынша Алматы қаласына тұрақты тұруға Алматы және Оңтүстік Қазақстан облыстарынан келеді.

Осы деректердің негізінде жас көшіп-қонушылардың тұрғылықты жері бойынша әлеуметтік және медициналық қызметтерге қол жеткізуін қамтамасыз ету, соның ішінде атаулы әлеуметтік көмек, Балаларға арналған жәрдемақы және басқа да жеңілдіктер алу, балабақшаларға, мектептерге және т. б.

Біздің ойымызша, жас мигранттарды ауылға қайтару саясаты қазіргі уақытта тиімсіз болады. Тіркеу проблемаларын шешуге, жұмысшы кәсіптерге оқытуға және жаңа жұмыс орындарын құруға бағытталған бағдарламаларды әзірлеу неғұрлым тиімді бола алады.

Осылайша, Алматы қаласына келетін көші-қоншылардың негізгі кәсіптері мен, олардығ әлеуметтік-эконмикалық жағдайларын зерттеу арқылы нақты көші-қоншының портретін жасауға мүмкіндік туды. Көші-қоншының жеке моделін жасау арқылы Алматы қаласын әлеуметтік-экономикалық жағынан дамыту және аталған мамандықтағы жұмысшыларды жұмыспен қамту сипатын қарастыруды көздеген дұрыс деп санаймыз.

Осы орайда, көші-қоншының моделі арқылы біз Алматы қаласының секторлар бойынша қаланы көркейту мен ондағы тұрғылықты халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын көтереміз деп тұжырымдауға болады.

3 ХАЛЫҚТЫҢ ІШКІ КӨШІ-ҚОНЫН БАСҚАРУ БОЙЫНША ҰСЫНЫСТАР МЕН ОНЫҢ АЙМАҚТЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

3.1 Алматы қаласының көші-қоны ағындарын болжау

Жоғарыда атап өтілгендей, Алматы қаласы жыл сайын республиканың басқа бөліктерінен әр түрлі себептермен (жұмыс іздеу, оқу, тұрақты тұру үшін) адамдар көп келетін танымал өңірлердің бірі болып табылады. 2017 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша ішкі көші-қон сальдосы 29568 адамды құрады және өткен жылдардың динамикасын бағалай отырып, бұл көрсеткіш жыл сайын өседі деп айтуға болады [25, 7 Б.]. Біздің болжамдарымызға сенімді болу үшін экономикалық-математикалық үлгілеу негізінде Алматы қаласы бойынша көші-қон ағынының болжамын жүргіземіз.

Болжамның бұл түрі корреляциялық және регрессиялық талдау негізінде құрылады, оның нәтижесінде болжамдық функция анықталады [26]. Регрессиялық модель келесідей (1):

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \ldots + \beta_n X_n + \varepsilon \qquad (1)$$

Болжамның бірінші кезеңінде болжамға қатысатын факторларды анықтау және бастапқы деректерді қалыптастыру қажет.

Тәуелді айнымалы (Y) ретінде ішкі көші-қон сальдосы болады. Біздің ойымызша, көші-қон ағынына: жалақы, ЖӨӨ деңгейі, тұрғын үй қорының жағдайы және жұмыспен қамтылған халық әсер етеді. Модельдеуге қатысатын факторлар:

Y – ауыспалы аймақтық өнім, млрд теңге.

X1 – көші-қон сальдосы, адам

Кезең: 2008-2017 жыл. Кестеде модельдеу жүргізу үшін бастапқы деректер берілген.

14 кесте – Ағымдағы мәліметтер

Жыл	Y	X1
2008	2675,9	19488
2009	2949,6	17833
2010	3175,2	14357
2011	3923,4	8463
2012	4860,2	22344
2013	5715,9	10021
2014	7127,9	15749
2015	8143,6	22589
2016	9100	41915
2017	10601,3	29568

Факторлар арасындағы тәуелділіктің болуын анықтау үшін, яғни тәуелді және тәуелсіз айнымалы корреляциялық талдау қолданылады. Талдаудың бұл түрі Microsoft Excel бағдарламалық пакетінің негізінде құрылады. Нәтижесінде корреляциялық матрица құрылады (15-кесте).

15 кесте – Корреляциялық матрица

	Y	X1
Y	1	
X1	0,652	1

Корреляциялық талдау Y мен X1 арасында тәуелділік бар екенін көрсетті, бірақ соншалықты тығыз емес, өйткені P < 0.7 (P = 0.652).

Одан әрі регрессиялық талдау жүргіземіз және үлгілеудің белгіленген өлшемдеріне сәйкестігін тексереміз.

Y (X1) регрессиялық талдау 1-қосымшада көрсетілген келесі нәтижелерді көрсетті.

Кестеде көрсетілгендей, корреляция коэффициенті R=0.652 тең, F өлшемінің мәні барабар болып табылады және t-Статистика нәтижесі регрессия функциясының статистикалық маңыздылығын көрсетеді. Регрессиялық модель тең:

$$Y = 0.185X1 + 2076.1 \qquad (2)$$

Алынған модельдің негізінде көші-қон сальдосының 1 адамға өзгеруі деп айтуға болады, онда ЖӨӨ орта есеппен келесі сенімді интервалда өзгереді: 0,01 < б < 0,36.

Бұл модельдерді пайдалану үшін ретро-болжам жасау және олардың шынайылығын анықтау қажет, ретро болжамның графикалық деректері бұл модель нақты болжам бермейтінін көрсетті, себебі факторлар арасындағы корреляциялық тәуелділік тығыз емес. ЖӨӨ-нің көші-қон сальдосына тәуелділігі 65,2% құрайды, тиісінше 34,8% бұл басқа факторлардың әсері (10 - сурет).

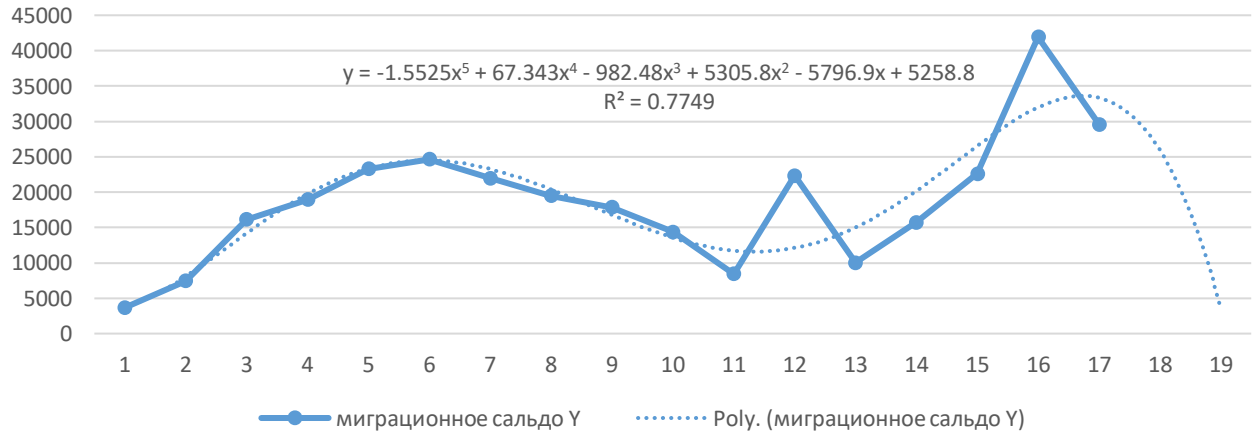

10 сурет - Трендтің полиномиальды функциясы

Ескерту: авторлармен құрастырылған

Диаграммадан көрініп тұрғандай, трендтің полиномиалдық функциясы көші-қон сальдосының өзгеруіне сәйкес келеді, корреляция коэффициенті 77,5 тең. Тренд функциясы тең:

$$Y = -1.5525X^5+67.343X^4-982,48X^3+5305.8X^2-5796.9X+5258.8 \quad (1),$$

Бұдан әрі 2018 жылға арналған болжамды мәндерді табамыз және 2017 жылғы деректердегі болжамның дұрыстығын тексереміз, сенімді интервал ретінде 1-10% қабылданады. Талдауға 17 кезең қатысады.

Болжамды мән тең болады:
2017 жыл – 26014,89
2018 жыл – 3744,58

2017 жылғы көші-қон сальдосының нақты деректерін осы жылғы болжамды деректермен салыстыра отырып, болжамды функцияның дұрыстығын тексереміз.

2017 жылғы Алматы қаласы бойынша көші-қон сальдосы:
- іс-жүзіндегі: 27146 адам
- болжалды: 26015 адам.
Ауытқу: 4,3%.

Демек, тренд қызметінің негізіне болжам жасауға болады, өйткені болжамды мәннің нақты мәннен ауытқуы елеусіз.

Осылайша, 2018 жылдың қорытындысы бойынша Алматы қаласы бойынша көші-қон сальдосы 3745 адамды құрайды, яғни өткен кезеңдермен салыстырғанда бірнеше есе азаяды, қалаға халықтың кетуі мен келуі іс жүзінде бірдей болады.

3.2 Алматы қаласының ішкі көші-қон ағынын қаланың әлеуметтік-экономикалық дамуына тиімді пайдалану жолдары

Ай сайын республика бойынша 500 мыңға жуық адам өз тіркелімін өзгертеді, адамдар түрлі себептермен Астана мен мегаполистерге барады: жалақы, оқу және басқалары. Адамдар кетіп бара жатқан күйзеліске ұшыраған аудандарда өмір сүру деңгейі төмен болады, ал мигранттар ұмтылатын қалалар инфрақұрылымдық жүктемені жеңе алмайды.

Қабылдаушы тарап үшін белсенді халықтың ағыны әлеуметтік инфрақұрылымға қосымша жүктемемен келеді, ол көп жағдайда осындай көлемдерге дайын емес, балабақшалардың, мектептердің, медициналық мекемелердің, тұрғын үй қорының жетіспеушілігі туындайды.

Қаржы орталығынан басқа, Алматы қаласы жастарының қызығушылық танытатын мүдделерінің білім берудегі орталық нүктесі болып табылады. 2017 жылы Алматы қаласының аумағында 42 жоғары оқу орны орналасқан. [26].

Қазақстанға білікті кадрларды тарту үшін көші-қон заңнамасын қайта қарау, білікті емес қызметкерлерді бөлу қажет, ал білікті кадрлар үшін елге келудің оңайлатылған режимін құру қажет. Өйткені жоғары білімді, мол тәжірибесі бар предпочтут келе елге, бар экономиканы көтеру. Өйткені, Қазақстан ішінде оқытылған кадрлар да Отанын тастап кетуді қалайды. Бұл біздің еліміздің даму перспективаларына теріс әсер етуі мүмкін. Ел ішінде мамандарды дайындау дайын мамандарды тартудан гөрі мемлекет үшін шығынды. Нәтижесінде білікті емес жұмыс күшінің ағымы байқалады.

Алматыда 483 мыңға жуық жас өмір сүреді. Жыл сайын Алматы қаласының ЖОО 30 мыңнан астам жас маман шығарады, олардың 7 мыңы Алматы қаласының тұрғылықты тұрғындары, ал қалғандары – басқа өңірлердің тумалары. Ресми статистиканың мәліметтері бойынша түлектердің жалпы санының 75% - ы Алматыда қалып отыр [28]. Күн сайын жұмысқа келген жастардың нақты санын білу қиын.

Көші-қон бірқатар мәселелерді тудырады:

- заңсыз көші-қон;
- көші-қоншылардың теңсіз орналасуы;
- интеллектуалдық кадрларды жоғалту;
- еңбек нарығындағы бәсекелестік;
- түрғын үйдің жоқтығы және т.б.

Осының барлығы мемлекеттік қауіпсіздік пен қоғамдық тұрақтылыққа қауіп төндіруде, осыған байланысты мемлекет ішкі көші-қон процестерін реттеуі қажет. Ішкі көшіп-қонушылардың төмен бейімделу мүмкіндіктері бар және көптеген жағдайларда олардың орын ауыстыруы стихиялы болып келеді.

Жоғарыда айтылғандай, Алматыда еңбек көші-қоны, білім көші-қоны және тұрақты тұру орны байқалады. Олардың әрқайсысы өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына әсер етеді.

Еңбек көші-қонына қатысты оң тараптар болып табылады:

- ішкі еңбек нарығындағы қысымды төмендету (еңбек тауашаларын толтыру);
- қаржы қаражатының ағыны (салықтардың түсімі);
- әлеуметтік қамсыздандыру бағдарламаларына жүктемені төмендету (жұмыссыздық бойынша жәрдемақы);
- білікті мамандардың үлесін артуы (өңірлерден мамандар ағыны).

Білім беру көші-қоны жоғары білімі бар жұмыс күшінің үлесін арттыра отырып, еңбек нарығының сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Азаматтардың Алматы қаласында тұрақты тұруға көшуі қаланың демографиялық әлеуетін арттырады, жас балансын жақсартады, әлеуметтік жүктемені арттырады, еңбек нарығына қысымды және т. б. арттырады.

Көші-қон процесіндегі тұрақтылық қатері мен тәуекелін туындататын негізгі факторлар-оның стихиялылығы мен заңсыздығы. Бұл процесс мемлекет тарапынан міндетті уақытша тіркеуді жүргізе отырып бақылана бастады. Алматы қаласы бойынша уақытша тіркеу басталғаннан бері 690 мың Ішкі көшіп-қонушы ресми түрде есепке тұрды [29].

16-кестеде Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуына ішкі көші-қонға баға берілген.

16 кесте – Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық дамуына ішкі көші-қонның әсерін бағалау

Факторлар	Ішкі көші-қонның әсерін сипаттау	
	Жағымды	Жағымсыз
Халық саны	Оң көші-қон сальдосы халықтың өсуіне ықпал етеді	-
Халықтың қартаюы	Бұл үдерістің бәсеңдеуіне ықпал етеді, көшіп - қонушылардың басым бөлігі-еңбекке қабілетті жастағы адамдар	-
Еңбектік құзіреттілік	Жергілікті тұрғындардың барғысы келмейтін жұмыс орындарын көші-коншылар есебінен толтыру	Білім деңгейі жергілікті халықтан төмен; білікті мамандардың кетуі
Бюджеттің құрылуы	Қосымша салық түрінде бюджеттің кіріс бөлігін толықтыру	Әлеуметтік қамтамасыз ету бойынша бюджет шығыстарын ұлғайту, мысалы, жұмыссыздық бойынша жәрдемақы
Ескерту: авторлармен құрастыру		

Жергілікті атқарушы билік және мамандандырылған органдар ішкі көші-қон процестері бойынша жұмысты мынадай бағыттар бойынша жүргізу қажет:

- Ішкі көшіп-қонушыларды қолданыстағы әлеуметтік ортаға бейімдеу жөніндегі бағдарламаны әзірлеу. Көшіп-қонушыларды тұрақты тұруға келген көші-қон органында міндетті түрде есепке қою. Ішкі көшіп-қонушылардың деректер базасын құру, оларды тұрғын үйге, мектептерге, балабақшаларға кезекке қою.

- Еңбек ресурстарын бөлу. Білім деңгейін, біліктілігін, жұмыс тәжірибесінің болуын анықтау. Халықты жұмыспен қамту орталықтары арқылы жұмыс іздеуді ұйымдастыру. Еңбек орнын толтыру мақсатында кадрларды қайта даярлау.

- Жергілікті бюджет қаражаты есебінен жас көшіп-қонушылардың кәсіби бағдарын қамтамасыз етуге: базалық дағдыларды анықтау және жыл бойы одан әрі мониторингілеумен Еңбек бос жұмыс орындарын ұсыну үшін жастар

арасында конкурс өткізу. Тиімділік индикаторы ретінде кеңес алған мигранттардың санын емес, жұмысқа орналасқандардың санын көрсету керек.

- Заңнаманы жетілдіру және ішкі көшіп-қонушыларды тіркеу рәсімін жеңілдету, барлық ішкі көшіп-қонушыларды аудандық әкімдіктерде немесе Жұмыспен қамту бөлімдерінде тіркеу мүмкіндігі көзделген және олардың қалаларда нақты тұратын жері бойынша әлеуметтік бағдарламаларға қол жеткізуін қамтамасыз етеді. Бұл қала-ауыл тұрғындарының нақты санын, сондай-ақ қалалардағы ішкі көшіп-қонушылардың нақты санын анықтауға мүмкіндік береді. Әлеуметтік бағдарламалар (балабақшалар, балаларға арналған жәрдемақылар, атаулы әлеуметтік көмек және т. б.).

- Мүмкіндіктер мен механизмдер туралы көпжақты пікірталасқа бастамашылық жасау ауылдық аумақтарды дамыту, ауылды өркендету, онда жұмыс орындарын құру мәселелерін шешу;

Жоғарыда аталған ұсыныстар ішкі көші-қон процесін аз дәрежеде реттеуге көмектеседі және көшіп-қонушылардың мегаполис жағдайында бейімделуіне көмектеседі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Ішкі көші-қон мәселелерін зерттеу барысында келесі қорытындылар жасалды:

- Көші-қон деп халықтың қоғамдық маңызды болып табылатын қозғалуының барлық түрлерін түсінеді. Көші-қон процестері демография, еңбек нарығы, білім беру, мемлекеттік қаржы, әлеуметтік қамсыздандыру және т.б. сияқты аумақтарды дамытудың әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштеріне әсер етеді. Жедел, қайта бөлу және селективті функцияларды орындайтын ішкі және сыртқы көші-қонды ажыратады.

- Қазақстанда көші-қон процестері Халықтың көші-қоны туралы заңмен, сондай-ақ көші-қон процестерінің негізгі ережелерін көздейтін Мемлекеттік бағдарламалар мен тұжырымдамалармен реттеледі. Үкімет көшіп келушілердің қоғамға бейімделуіне, оларды өңірлер бойынша ұтымды орналастыруға, мониторинг жүргізуге назар аударады. Қазақстанда «Дипломмен ауылға» бағдарламасы табысты жұмыс істеу.

- Көші-қон процестерін басқарудың шетелдік тәжірибесі еліміздің көші-қон саясаты басқа елдерден ерекше ерекшеленбейтінін көрсетті.

- Алматы Қазақстанның ірі қалаларының бірі болып табылады, ол 23% мөлшерінде Қазақстанның ЖӨӨ қамтамасыз ететін қаржы орталығы болып табылады. Алматыда Экономикалық салалардан өнеркәсіп (3%) және ауыл шаруашылығы (0,1%) нашар дамыған.

- Күн сайын Алматыға басқа өңірлерден тұрақты тұру орнына келеді, оқиды немесе жұмыс істейді. 2017 жылы халық саны 1,5% артты. Көші-қон өсімі 27146 адамды құрады. Жаңадан келген көшіп-қонушылар қаланың жаңа аудандарында, Наурызбаев және Алатау аудандарында қоныстануда, өйткені онда тұрғын үйдің қолайлы бағасы, қолжетімді бағалар мен өмір сүру үшін қарапайым жағдайлар бар. 2001 жылдан бастап Алматы қаласы бойынша көші-қон сальдосы оң болып табылады. Осы кезеңде қала халқы көші-қон есебінен 319,2 мың адамға көбейді. Көшіп-қонушылардың 70-80% - ы қазақтар болып табылады, ал 2016 жылы Алматыға қазақ ұлтының 73071 көшіп-қонушысы келді. Алматыда көшіп келушілердің басым бөлігі Өзбекстан, Ресей және Қырғызстаннан келеді. Сыртқы көші-қон соңғы жылдары теріс сальдоға ие, Қазақстан халқының ТМД елдеріне кетуі байқалады. Алматы қаласы бойынша ішкі көші-қон Алматы, Оңтүстік Қазақстан және Жамбыл облыстарынан келген көшіп-қонушылардың басым бөлігі екенін куәландырады. Айта кету керек, барлық өңірлердің тек Астана бойынша теріс сальдосы бар, себебі Алматы қаласының халқы Астана қаласында тұруды қалайды.

- Көші - қон үдерістерін талдау нәтижелері бойынша көшіп-Қонушының моделі жасалды, ол келесідей: «Алматы қаласының көшіп-қонушысы –б ұл Алматы немесе Оңтүстік Қазақстан облыстарынан экономикалық немесе техникалық жоғары білімі бар, отбасымен бірге тұрақты тұруға келген еңбекке жарамды жастағы ұлты қазақ ер адам».

- талдау барысында корреляциялық-регрессиялық модельдеу және талдау тренді негізінде болжам жүргізілді. Модельдеуде келесі факторлар

пайдаланылды: ЖӨӨ, көші-қон сальдосы. Нәтижесінде y = 0,185X3 + 2076 моделі салынды. Ретро-болжам бұл модельдерді болжам жасау үшін пайдалануға болмайтынын көрсетті.

- талдау трендінің негізінде Y = -1 тренд функциясы табылды.5525X5+67.343X4-982, 48X3+5305.8x2-5796.9 X+5258.8, 77,5% корреляция коэффициенті бар. Бұл функцияны пайдалана отырып, 2018 жылға болжамды мән табылды. Функцияның дұрыстығын дәлелдеу үшін 2017 жылдың болжамды және нақты мәнін салыстыру жүргізілді. Ауытқу тек 4,3% - ды құрады. 2018 жылға көші-қон сальдосы 3745 адамды құрады.

- Алматы қаласы басқа өңірлерден дамыған инфрақұрылыммен, біліммен, лайықты жұмыспен, жоғары еңбекақымен және мансаптық өсумен халықты тартады. Көшіп-қонушы өз алдына өзін дамытуға және жайлы өмірге ұмтылуға мүмкіндік береді. Және бұл ретте оған бірінші кезеңде мемлекет көмектесуі тиіс, өйткені ішкі көші-қон өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуына әсер етеді, ал нәтиже мемлекет тарапынан реттеуге оң немесе теріс болады ма. Ол үшін келесі бағыттар бойынша жұмыс жүргізуді ұсынуға болады:

- ішкі көшіп-қонушыларды мегаполистің әлеуметтік ортасына бейімдеу жөніндегі бағдарлама әзірлеу;

- еңбек ресурстарын қайта бөлу ұсынылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Правила добровольного переселения лиц для повышения мобильности рабочей силы / Приказ Министерства здравоохранения и социального развития РК от 14 июня 2016 года №515

1 ҚР ҰЭМ Статистика бойынша Комитетінің ресми ресурсы (қарау уақыты 11.03.2019)

2 Рыбаковский Л. Миграция населения. – М: Дашков, 2013. – 239 с.

3 Бреева Е. Основы демографии. – М: ЮНИТИ-Дана, 2014. – 300 с.

4 Дмитриев А. Миграция. – М: РГСУ, 2015. – 354 с.

5 Adams, R. 1966. The Evolution of Urban Society: Early Mesopotamia and Prehistoric Mexico. Chicago: Aldine

6 Касавин И. Миграция. – М: РХГИ, 2011. – 408 с.

7 ҚР Конституциясы/ Республикалық референдумда қабылданған 30.08.1995ж.

8 «Иммиграци туралы» ҚР заңы, 26.06.1992 ж.

9 «Халықтың көші-қоны туралы» ҚР Заңы, 22 шілде 2011 ж.

10 Стратегия вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира / Послание Президента РК от 01.03.06 г.

11 ҚР көші-қон саясаты бағдарламасы/ҚР Үкіметнің Қаулысымен Бекітілген, 29.10.01ж. №1371

12 2007-2015жж. арналған ҚР Көші-қон саясатының тұжырымдамасы туралы/ ҚР Президентінің жарлығы, 28.08.07ж. №399

13 Қазақстан-2030: Өркендеу, қауіпсіздік және барлық қазақстандықтардың әл-ауқатын жақсарту /ҚР Президентінің жолдауы, 1997ж.

14 «Қазақстан -2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты /ҚР Президентінің Жолдауы 14.12.12ж.

15 Концепция миграционной политики РК на 2017-2021гг. / Постановление Правительства РК от 29.09.17г., №602

16 «Дипломмен ауылға» Бағдарламасы/ҚР Үкіметінің қаулысы. 24.12.08ж.

17 Жазылбек У. Участникам проекта «С дипломом в село» в 2017г. предоставят 11 млрд. бюджетных средств / 30 сентября 2016г. http://strategy2050.kz/ru/news/39403/

18 «БЖК-2020» Бағдарламасы/ҚР Үкіметінің қаулысы 10.06.10ж. №556 https://informburo.kz/novosti/usloviya-pereseleniya-s-yuga-na-sever-izmenili-v-kazahstane.html: қарау уақыты: 04.04.2019

19 Садовская Е. Международная трудовая миграция в Центральной Азии – М: ЛИМ, 2013. – 576с.

20 Миграция и эмиграция в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. – М: Проспект, 2011. – 488с.

21 Сухов А. Миграция в Европе и ее последствия. – М: Флинта, 2011. – 216с.

22 Цапенко, И. Роль иммиграции в экономике развитых стран // Мировая экономика и международные отношения. – 2014.-№5.– С.27-39.

23 Алматы қаласы әкімдігінің ресми ресурстарыhttps://www.almaty.gov.kz/ (қарау уақыты 11.02.2018)

24 Алматы қаласының статистика Департаменті http://stat.gov.kz/faces/almaty/ (қарау уақыты 18.03.2018)

25 https://kursiv.kz/news/obschestvo/2018-07/trudovaya-migracii-ya-v-kazakhstane-almaty-ostaetsya-liderom-sredi-gorodov

26 ҚР ҰЭМ Статистика Комитетінің ресми сайты http://stat.gov.kz (қарау уақыты 25.03.2018)

27 И. Элисеева, Экономик. – М: ФиС, 2015. – 344б.

28 Никоноров А. Казахстанцы стремятся из Шымкента и тараза в Астану и Алматы // 365инфо, 5 сентября 2017г. https://365info.kz/2017/09/

29 Сейлехханов Е. Проблемы внутренней и внешней миграции в РК: анализ и прогнозы // Analytic, 2009. - №4.

Қосымша 1

Регрессиялық талдау Y(X1)

Регрессиялық статистика	
Көптік R	0,65226
R-квадрат	0,425443
Нормаланған R-квадрат	0,353624
Стандартты қате	2248,211
Бақылау	10

Дисперсиялық талдау

	df	*SS*	*MS*	*F*	*Значимость F*
Регрессия	1	29941455	29941455	5,923776	0,040954
Остаток	8	40435634	5054454		
Итого	9	70377089			

	Коэффициенты	*Стандартная ошибка*	*t-статистика*	*P-Значение*	*Нижние 95%*	*Верхние 95%*
Y-пересечение	2076,059	1697,329	1,223133	0,256084	-1837,99	5990,106
X1	0,185405	0,076177	2,433881	0,040954	0,009741	0,361069